

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce
Charitativní a sociální práce

Bc. Michaela Nováčková

*Zapojování dětí v rámci rozhodování o střídavé péči z pozice
sociálního pracovníka*

Diplomová práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a na základě literatury a pramenů uvedených v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 12. 4. 2021

.....

Bc. Michaela Nováčková

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D., za její odborné vedení a podnětné připomínky, které mi při zpracování diplomové práce poskytla. Mé poděkování patří také dotazovaným za jejich ochotu a spolupráci, bez kterých by nebylo možné výzkum realizovat.

Obsah

Úvod.....	1
1 Rodina z pozice hlediska dítěte v ní a z hlediska rodičovských rolí	3
1.1 Rodina z hlediska svých funkcí v kontextu současné západní společnosti.....	4
1.2 Rodičovství	5
1.3 Role matky a role otce.....	6
1.4 Pozice dítěte v rodině	8
2 Dítě v kontextu procesu rozvodu či rozchodu rodičovského páru.....	9
2.1 Rozvod a jeho fáze	10
2.1.1 Předrozvodové období	11
2.1.2 Porozvodové období	12
2.1.3 Rozpad nesezdaného páru.....	13
2.2 Specifické situace dítěte s ohledem na rozchod/rozvod rodičů	14
2.2.1 Ohrožené dítě	15
2.2.2 Zájem dítěte	15
2.2.3 Ovlivňování dítěte.....	16
2.2.4 Situace dítěte rozvádějících se či rozcházejících se rodičů s ohledem na širší rodinný a sociální kontext	17
3 Střídavá péče.....	20
3.1 Střídavá péče jako varianta uspořádání porozvodové péče o dítě.....	23
3.2 Možnosti uspořádání střídavé péče	24
3.3 Praktická stránka života dítěte ve střídavé péči	25
4 Vybrané metody a techniky sociální práce při práci s dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči	27
4.1 Metody sociální práce využívané při práci s dítětem.....	27
4.1.1 Sociální práce s rodinou.....	28
4.1.2 Cochemský model.....	29
4.2 Techniky sociální práce využívané při práci s dítětem	30
4.2.1 Rozhovor.....	31
4.2.2 Kresba začarované rodiny.....	31
4.2.3 Dva domečky	32
4.2.4 Srdce	33
4.2.5 Hra s kameny	33
4.2.6 Herní pískoviště – Sandplay	34
4.2.7 Moře emocí	34
4.2.8 Tři přání	35
5 Metodologie výzkumu	36

5.1	Představení použité metody	36
5.2	Formulace cíle a výzkumných otázek	37
5.3	Výzkumný soubor	37
5.4	Sběr dat a průběh výzkumného šetření	38
5.5	Zpracování dat.....	40
6	Sociální práce s dětmi v procesu rozhodování o střídavé péči	41
6.1	Zkušenosti sociálních pracovníků s rozhodováním o střídavé péči se zapojením samotného dítěte	41
6.1.1	Problematické zjišťování názoru dítěte	41
6.1.2	Nezdravý vztah mezi rodičem a dítětem.....	44
6.2	Příznivá a nepříznivá situace z pohledu sociálních pracovníků pro zapojení dítěte do procesu rozhodování o střídavé péči	46
6.2.1	Postoj sociálních pracovníků ke střídavé péči	46
6.2.2	Komfort pro dítě v nově vzniklém uspořádání rodiny.....	49
6.3	Přístupy, metody a techniky využívané při práci s dítětem	55
6.3.1	Zjišťování skutečného názoru dítěte	55
6.3.2	Přístupy a metody sociální práce v kontextu rozhodování o svěřením dítěte do střídavé péče	61
6.4	Limity výzkumu	64
7	Závěr	66
8	Seznam odborné literatury a pramenů	69
9	Příloha.....	79

Úvod

Střídavá péče je častou formou uspořádání péče o dítě po rozvodu a sociální pracovníci se s ní ve své praxi neustále setkávají. I přesto, že soud přihlíží k názoru dítěte staršího 12 let, není-li to v rozporu se zájmy dítěte, sociální pracovníci pracují i s dětmi nižšího věku, kdy musí volit vhodné techniky, aby práce s dítětem byla efektivní. S uspořádáním střídavé péče je také neodmyslitelně spjatý zájem dítěte, protože se zde jedná o dítě a jeho budoucí život. Proto je zjišťován i samotný názor dítěte, a to především v situacích, kdy rodiče nejsou schopni se dohodnout. Ve všech situacích spojených s rozvodem či rozchodem rodičů je nesmírně důležité si uvědomovat, že děti v každém věku vnímají, co se kolem nich děje.

Sociální práce je multidisciplinární obor, který úzce souvisí s obory ostatními, jako je právo, pedagogika a psychologie. Techniky, které jsou využívány sociálními pracovníky v sociální práci, jsou rovněž používány psychology, kteří však k těmto technikám přistupují s odlišnými cíli. V odborných publikacích lze najít výčet technik, které je možné používat při práci s dětmi. Jelikož se téma diplomové práce zaměřuje na střídavou péči, která je jednou z forem uspořádání péče v době před a po rozvodu, bude výčet technik a metod regulován pouze na ty, které dle výzkumu sociální pracovníci využívají.

Cílem diplomové práce je představit metody a přístupy, které jsou sociálními pracovníky využívány k aktivnímu zapojení dítěte v rámci rozhodování o svěřením dítěte do střídavé péče. Dané téma jsem zvolila k upřesnění metod a technik sociální práce, které sociální pracovníci používají při práci se samotným dítětem, aby zjistili jeho postoj a zároveň dítěti poskytli aktivní roli v procesu rozhodování o svěřením dítěte do střídavé péče. Práce poukazuje také na zkušenosti pracovníků a na trendy, které se v sociální práci s dětmi objevují.

K naplnění cíle jsem zvolila kvalitativní výzkumný postup pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Individuálních rozhovorů se účastnilo šest sociálních pracovníků z orgánů sociálně-právní ochrany dětí, které ve své praxi aktivně zapojují dítě do rozhodování o střídavé péči a vychází z principů Cochemského modelu. Otázky k rozhovoru byly předem připravené. Kvůli různorodým odpovědím se v některých rozhovorech bylo třeba doptávat. Pokládala jsem také otázky, které byly směřovány k situacím, kdy je naopak

nevhodné dítě zapojovat do rozhodování o střídavé péči. Tyto informace slouží pouze k ucelení daného tématu.

Ve své diplomové práci jsem použila knihy především z oborů sociální práce a psychologie. Díla, ze kterých jsem čerpala, je například odborná literatura od E. Zakouřilové, která se věnuje speciálním technikám při práci nejen s dětmi, ale i s dospělými. Další známý autor je T. Novák, který se ve svých dílech soustřeďuje na rozvodové situace. Na cítění dítěte a možné následky rozvodové situace spojené s konflikty mezi rodiči navazuje J. Pavlát.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. V úvodu konceptuální části se zaměřuji na rodinu, která důsledkem modernizace prochází řadou změn a neustále se utváří. Se souvisejícími změnami ve společnosti dochází ke změnám v jednotlivých rolích členů rodiny, které již nejsou tak jasně definovatelné. Druhá kapitola je zaměřená na dítě v kontextu rozvodu či rozchodu rodičovského páru, s ohledem na specifické situace, které se s danou situací pojí. V této kapitole se věnuji i samotnému rozvodu a rozchodu rodičů. Dále se zaměřuji na střídavou péči, kde jsou mimo jiné zmíněny i ostatní formy uspořádání rodiny před a po rozvodu manželství, protože střídavá péče byla zavedena právě s ohledem na nevýhody výlučné péče. Ve čtvrté kapitole se věnuji metodám a technikám, které jsou sociálními pracovníky využívány při práci s dítětem. V páté kapitole představuji metodologii výzkumu, vycházejícího z rozhovorů s šesti sociálními pracovníci. Šestá kapitola je věnována prezentaci zjištění rozhovorů se sociálními pracovníci a jejich interpretaci s ohledem na získaná data. Prostřednictvím analýzy rozhovorů došlo ke vzniku šesti kategorií – Problematické zjišťování názoru dítěte, Nezdravý vztah mezi rodičem a dítětem, Postoj sociálních pracovníků ke střídavé péči, Komfort dítěte v nově vzniklé porozvodové situaci, Zjišťování skutečného názoru dítěte a Přístupy a metody sociální práce v kontextu rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče.

1 Rodina z pozice hlediska dítěte v ní a z hlediska rodičovských rolí

Rodina je místem, kde se utváří pevné sociální vazby a vzájemná důvěra mezi jednotlivými členy a poskytuje prostředí pro psychosociální vývoj jedince. Proto je pro děti pevné zázemí a fungování rodiny více než důležité. Nejen, že formuje jejich budoucí postavení k vlastní rodině, ale také má vliv na jejich prožívání a vnímání okolí. Dítěti se v rodině vytváří jeho sebedůvěra a samotný postoj k sobě. Zároveň je dítě směřováno k hodnotám, které jsou vlivem výchovy vytvářeny (Matoušek, 2003). Dle zahraniční studie (Ziegler, 2002) se ukazuje, že dítě, které vyrůstá v bezpečné a stabilní rodině, se učí ovládat své emoce a řešit problémy konstruktivně.

Berger a Kellner (in Dudová 2008, s. 25) charakterizují současný postoj jedinců k manželství: „*Individua se v naší společnosti nerozvádějí proto, že by pro ně manželství ztratilo svůj význam, ale protože se stalo natolik významným, že nemohou připustit nic menšího než úplný úspěch manželského závazku.*“ Lidé v manželství chtějí dosáhnout úspěchů, které se týkají nejen jejich intimního života, ale také zplození potomka a jeho *normálního* vývoje. V případě nemožnosti dosáhnout této fáze, opouštějí od jistoty spojené s rodinným životem a snaží se nenalezenou dokonalost v předchozím manželství nalézt jinde či dokonce v jiném manželství. Nicméně, jsou situace, kdy již na ně není nahlíženo jako na individuální osoby, ale jako na rodiče od dítěte či dětí, kterých se jejich rozhodnutí týká.

V této kapitole se nejprve zaměřím na postavení současné rodiny v západní společnosti a s tím spojené změny. Rodina má být pro dítě harmonizujícím prostředím a svojí stabilitou vhodná pro jeho další utváření. Působením vnějších vlivů se stabilita rodiny rozpadá, a proto je nutné, v zájmu dítěte, se zaměřit na budoucí způsob uspořádání rodiny, ve kterém dítěti zůstanou jeho jistoty. Dále se zaměřím na rodičovství, které je v současné společnosti mladými lidmi odkládáno. Na závěr se zmíním o jednotlivých rolích rodičů a dítěte v současné západní rodině.

1.1 Rodina z hlediska svých funkcí v kontextu současné západní společnosti

Současná rodina je formulována kulturou, společností, ale také danou civilizací. Západní civilizace je založena na možnosti realizace osobního potenciálu, kdy pracovní pozice určuje společenské postavení, spojené s důrazem na lidská práva jednotlivce a svobodnou volbu náboženství, kdy je možné nehlásit se k žádnému náboženství. Avšak ve smyslu kulturním se přece jen k náboženství současná západní civilizace vztahuje, a to v případě uzákoněné monogamie (Matoušek, Pazlarová, 2014a, s. 11).

Podle Iva Možného (2002, s. 13) tvoří rodina stabilizující prvek společnosti. Na první dojem, dle autora, může rodina svým neměním se tvarem a vnitřním uspořádáním brzdit vývoj společnosti. Ovšem tak tomu není. Rodina se mění, ale i přesto je stabilizujícím prvkem společnosti, a ještě k tomu společnost chrání před bezvládním a rozpadem. Výzkumníci, kteří se zabývají vývojem společnosti, shledávají, že rodina je stálým prvkem, i když s postupem času a společenskými změnami dochází k posunu důrazu v rámci funkcí, které rodina plní. V posledních dekádách narostl význam rodiny jako prostředí osobnostního rozvoje skrze vztahy s konkrétními lidmi.

V současné společnosti je stále více upřednostňováno emocionální žití jednotlivců. Přednost má přitažlivost a s tím spjatá romantická láska pouze do doby, kdy je opravdu stále romantická a s tím spojená následná přelétavost a nestálost. Hodnoty, jako jsou ochota překonávat konflikty, přinášet oběti ve smyslu být si vzájemně věrní, jsou dnes v obecném diskursu banalizovány, ale i přesto lidem na nich fakticky stále záleží. Jsou spíše opomíjeny či úplně zapominány, a to v důsledku zdůrazňované autonomie jednotlivce či rodinného soužití. (Mack, 2017, s. 15-25). F. de Singly (2000, [online]) ve své přednášce zdůrazňuje, že vedle hodnoty individuální autonomie přetrvává touha po uznání ze strany partnera a touha po ontologickém bezpečí. Existuje tedy jakési napětí mezi obojím, ale současně je obojí důležité. Jedná se o tzv. *model dvojího respektu*.

Rodiče očekávají v manželstvích a vztazích rovnoprávnější postavení, kdy se o děti starají oba rodiče a zároveň také oba pracují. Uchování stability vztahu ztrácí na důležitosti. Do popředí se dostává zvýšená touha jedinců po citovém uspokojení a s tím spjaté sexuální vztahy. Jak píše Smith (2004, s. 16): „*Lidé dnes nečekají, že věci budou mít dlouhého trvání - platí to o práci i majetku, a ke škodě zúčastněných dětí často i o manželství.*“

Ovšem nejen děti, ale i dospělí touží po uznání a stabilitě rodinného prostředí (Singly, 2000 [online]).

V současných společnostech postupem času slábne význam formálních svazků dospělých, potvrzených at' již státní či církevní autoritou. Zároveň také dochází k nejasnému definování rodinných mužských a ženských rolí. A to jsou jen některé z důvodů, jak píše Matoušek ve svém díle (2016, s. 13), proč jsou tyto rodiny více ohroženy rozpadem než tradiční rodiny. Proto také ve svých dílech využívá místo pojmu *rodina* spíše *soužití blízkých osob*. O. Matoušek (2013a, s. 201) ve svém díle píše, že oproti rodině v minulosti je současná rodina málo stabilní a malá. K vymezení pojmu současné západní rodiny se také připojují ostatní autoři. Například Giddens označuje současnou rodinu za instituci *skořápkovou*, F. de Singly ji označuje jako *nestabilní a křehkou* a Beck ji značí jako *rizikovou*.

Jednotlivé rodinné role jsou rozděleny v závislosti na tom, jak jsou v konkrétní dané rodině takzvaně vyjednávány. Berger a Kellner ve svém díle (2015) píšou, že díky společnosti se neujišťujeme *jen* o platnosti světa, ale také o sobě samém, své vlastní identitě, a to v závislosti na každodenních interakcích. Realita je tedy formulována v konverzaci s druhými, kdy zvláštní roli hraje stupeň blízkosti těchto druhých. Proto manželství patří mezi nejdůležitější vztahy dospělých, ve kterých dochází k utvrzování platnosti reality.

1.2 Rodičovství

Tradiční rodina měla v minulosti za cíl předat dětem materiální bohatství a z něho plynoucí status rodiny, a takto zajistit pokračování rodové linie. V tradiční rodině, rovněž tak i v moderní rodině, bylo důležité předat mladší generaci morální hodnoty a vzory. V současné západní rodině je prioritou úspěch dítěte ve škole a s ním získané vzdělání, neboť to zvyšuje šance profesního růstu. Vedle toho si současná rodina klade za cíl rozvoj osobnosti dítěte spojený s jeho *vztahovým kapitálem*, kdy má být dítě samo sebou, vyrovnané a v pohodě (Singly in Radimská, 2003). Povinností rodičů je v současné rodině mimo jiné také pochopit skryté potřeby dítěte, objevit jeho talenty a sklony. Dle Singlyho (in Radimská, 2003) znamená tato změna ve výchově rovněž také změnu celku rodinných vztahů.

Způsob, jakým budou děti vychovány, je ovlivněn temperamentem rodičů a jejich zkušenostmi a vzpomínkami z původní rodiny. Napodobování výchovných technik rodičů ze svého dětství znamená, že je s tímto způsobem výchovy vnitřně ztotožněn a přesvědčen o jeho správnosti, ale může značit také snahu vyhnout se situacím, které se odehrávaly v jeho dětství a se kterými v souladu není. Vedle zmíněných se dále na způsobu výchovy také podílí tradice v dané společnosti, informovanost, úroveň vzdělání a zejména pak osobnostní zralost rodiče, který svoji roli rodiče přijal a je s ní v souladu (Macek, 2002). Nicméně, v důsledku rozvodu může docházet ke snížení rodičovství, kdy je příčinou omezení kontaktu s dítětem ze strany jednoho rodiče. V případě výlučné péče jednoho rodiče dochází ke snížení rodičovství zejména ze strany otců. Ovšem snížení rodičovství je pak v zahraničních výzkumech popsáno jako stresující faktor pro děti (Kelly, 2003).

Trendem současné západní společnosti je změna v přístupu k rodičovství, kdy je rodičovství odkládáno na později. Dle Kuchařové (2009, s. 11) je to způsobeno jednak tím, že dosažené vzdělání má dnes vyšší hodnotu a mladé lidi to vede k delší době věnované studiu, ale také rizikem nezaměstnanosti a s tím spojenou nestabilitou a nejistotou v zaměstnání. Nicméně, v současné společnosti se objevuje nátlak na prožití určité etapy dospělosti v situaci dočasné, konstruktivní nestability, než se jedinec *usadí*. Jedná se o tzv. *emerging Adulthood* neboli *nastupující dospělost*. Dle Arnetta (2000) se s nastupující dospělostí můžeme setkat v kulturách, kde mladým lidem umožňují delší období nezávislosti.

1.3 Role matky a role otce

Oproti tradiční rodině, která neumožňovala rozvoj autonomie u žádného člena rodiny, moderní rodina poskytla možnost rozvoje autonomie, ale zkraje modernity zatím jen u mužů. Proto byly ženy nuceny se realizovat pouze v závislosti na svých rodinách. V současné západní rodině se již ženy nemusí podřizovat svým rodinám a mohou se realizovat dle vlastní autonomie. Nástup do zaměstnání jim zpřístupnil možnost budovat si profesní identitu (Radimská, 2003). Ale i přesto péče o domácnost a o děti zůstává velkou měrou v rukách matky, kdy kromě svého placeného zaměstnání musí také zvládat *zaměstnání v domácnosti* (Laca, 2013).

Otcovská role již nespočívá pouze v živiteli rodiny a nositeli autority, kdy se v závislosti na těchto rolích spíše od dítěte vzdaloval. Otec se nyní v současné rodině dostává do pozice, kdy se z něho stává osoba blízká pro dítě. Proto se dnes mezi dítětem a otcem jedná o vztah, který je založen na citové blízkosti (Singly in Radimská, 2003). Dle Dudové (2007) lze využít pro toto označení repertoár *otce jako významného druhého*, kdy otec poskytuje dítěti fyzickou blízkost s důvěrným osobním vztahem a osobní přítomností. Jejich vztah vypovídá o tom, jak významné postavení mají jeden pro druhého v životě a o jeho ztotožnění se s dítětem. Pro vytvoření a udržení této dimenze je důležité společné trávení času a sdílení každodenních aktivit, které jsou významné jak pro dítě, tak i pro otce.

Ovšem i nadále platí, že muž, oproti ženě, má pro rodinu určen konkrétní ohraničený čas. Čas určený na práci je vnímán jako nepřímý čas pro rodinu, skrze který je považován za živatele rodiny (Singly in Radimská, 2003). Dudová (2007) řadí repertoár *otce jako živatele rodiny* mezi nejvýznamnější repertoáry současného postavení otce. I když žena má své placené postavení na trhu práce, její příjem je brán jako sekundární, zatímco muž je v první řadě považován za odpovědného za materiální zajištění rodiny. Dle výzkumu F. de Singlyho (Radimská, 2003), otec v obraze rodinných aktérů stále zůstává tím, kdo je odpovědný za rodinu jako celek.

Matčina role i nadále spočívá v neustálé dispozici dětem, kdy je schopna reagovat *tady a ted'* na každý požadavek dětí, ať se děje cokoli. Její role v zaměstnání není tak zřetelně oddělená od role pečující, jako tomu je u otcovy role (Singly in Radimská, 2003). I přesto, že se otec oproti minulosti stále více podílí na výchově dětí, nemá k dítěti obvykle stejně blízko jako matka. Příčinou toho je, že při výchovných aktivitách je často po jeho boku přítomna i matka dětí (Radimská, 2003). I přesto Dudová (2007) řadí *otce jako pečovatele* mezi tři nejvýznamnější repertoáry současného postavení otce. Je to podmíněno porozvodovou péčí, kdy je dítě zrovna u svého otce. Tomuto aspektu se věnují i otcové, kteří v době svého soužití s matkou dětí nechávali dané činnosti na ní. Role pečovatele spočívá v péči o děti a případně i o domácnost. Jsou zde přítomny činnosti, jako je příprava a podávání stravy, hygiena dětí, ukládání ke spánku nebo doprovázení do školek či škol.

1.4 Pozice dítěte v rodině

Dítě patří do plánů mnoha dospělých či potenciálních rodičů, ale mít je, se střetává s ostatními zájmy, a to s prací, volným časem či kariérou (Daly, 2005). Dítě v současné západní rodině již není bráno, jak píše F. de Singly (Radimská, 2003), za *čistý list* či *tvárnou hmotu*, do nichž je zapotřebí vepsat morální principy, ale jako individuum hodné respektu a partnera, se kterým je zapotřebí vyjednávat. Osoba dítěte nikdy před tím nebyla důležitější, než je dnes. Podle Dudové (2008), dítě v dnešní době není pouze výsledkem touhy po dětech způsobené instinktivním pudem rozmnožování, jak píše Matějček a kol. (2002). Rodiče a dítě spolu sdílí stejné geny a mnohdy i podobné povahy, které umožňují lidem se ztotožnit a zároveň poskytují jistotu, že někam patří. Při zplození potomka dochází k uspokojování emocionálních potřeb rodičů. Důvod pro rozhodnutí mít dítě je spojován s pocitem štěstí a vytvořením pevného citového pouta, s dodáním smysluplnosti života (Beck, Beck-Gernsheim in Dudová, 2008).

Proto přítomnost dítěte v rodině nelze brát na lehkou váhu. Jak píše Šlechtová ve své disertační práci: „*Dítě je osoba, se kterou musí dospělý-rodič napříště počítat při všech svých významnějších rozhodnutích, a jen fakt, že to rodič ví, má vliv na to, za koho se má a jak jedná.*“ (Šlechtová, 2007, s. 126).

2 Dítě v kontextu procesu rozvodu či rozchodu rodičovského páru

Rozvedených rodin ve společnosti sice přibývá, to ale nic nemění na faktu, že pro děti je rozvod složitou, a bohužel, ve většině případů i negativní zkušeností, která je zásadně ovlivňuje. To ale neznamená, že řešením je nerozvádět se. Jak píše (Emery in Amato et al., 1995), chronický konflikt mezi rodiči, kteří nadále zůstávají v manželství zvyšuje riziko problémů pro děti. Platí, že dítě by v žádném případě nemělo být zatahováno do sporů rodičů, a jak píše Berger Maurice (2011, s.10), nemělo by se stát *bitevním polem*, kdy si rodiče skrze něj vyřizují účty.

Žádný rozchod rodičů není pro dítě bezbolestný. Rodiče si mohou myslet, že děti ještě nerozumí tomu, co se děje u nich doma, a že jejich hádky nepůsobí negativně na děti. Ale tomu tak není. Dle Smithové (2004, s. 15) si děti tyto problémy dobře uvědomují, i když ne vždy vnímají jejich příčiny. Bez ohledu na věk dítěte jsou nejtýpějšími emocemi, které děti během rozvodu prožívají, smutek a nejistota.

Jak píše Novák (2000, s. 16), děti vnímají dění kolem sebe již od batolecího věku. U těchto dětí, v souvislosti s neustálými hádkami rodičů, se objevují denní a noční strachy. U dětí předškolního věku je zaznamenána vyšší agresivita, panovačnost, ale také sebeobviňování. Tendenci obviňovat se z hádek rodičů mají nejen předškoláci, ale také mladší školáci. Po osmém roku věku dítěte se spíše objevují střídavé tendence v obviňování rodičů. Tímto je provázena také střídavá agresivita vůči sobě a vůči jiným.

I Zakouřilová (2014, s. 53) zmiňuje, že: „*U dítěte nenajdeme věk, v němž by takovou situaci netrpělo.*“ Rodiče často podceňují vnímavost dětí. Mají totiž pocit, že když dítě nepláče a psychicky se nehroučí, že příliš netrpí. I když se zdá být dítě hodné a v *pohodě*, skutečnost může být jiná. V těchto situacích se děti uzavírají do sebe a unikají do vlastního světa. Dítě k oběma rodičům chová citový vztah a v situacích, kdy rodiče přenášejí negativní pocity na děti a nevěnují jim tolik času, jsou to pro děti situace plné napětí, strachu a úzkostí.

Proto je pro práci s dětmi nezbytné přizpůsobit způsob komunikace, a to především obsahem i formou. Přizpůsobení komunikace je také nutné nejen s ohledem na věk, ale také na jeho rozumovou vyspělost. V rámci jednání s dítětem v situacích spjatých s rozvodem či rozchodem rodičů je, s ohledem na zmíněné okolnosti, podstatné

objasnění, co to pro něho bude do budoucna v rámci styků s rodiči obnášet. V těchto situacích by rodičovský přístup k dítěti měl být jednotný, aby dítě nemohlo zneužívat jednání a chování jednoho z rodičů ve svůj prospěch (Špaňhelová, s. 96, 2009). Zakouřilová (2014, s. 53) nepochybuje o tom, že rozvod rodičů má vliv na další život dětí. Ovšem vše se odvíjí od toho, do jaké míry budou děti poznamenány danou situací.

V následujících podkapitolách se zaměřím podrobněji na rozvod a jeho fáze. Dále také na rozpad nesezdaného páru, protože pro založení rodiny není v současné západní společnosti podmínkou sňatek. V poslední podkapitole se věnuji specifickým situacím dítěte v rámci rozpadu manželství či partnerství, které s touto problematikou bývají mnohdy spojeny.

2.1 Rozvod a jeho fáze

V minulosti bylo řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem součástí rozvodového řízení. Změna nastala od roku 1998, kdy nelze manželství rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilým dětem v době po rozvodu (Dudová R., Dudová T., 2007, s. 72-83).

Dle Českého statistického úřadu (ČSÚ) bylo registrováno v roce 2019 celkem 24,1 tisíce rozvodů. Z toho ve větší části rozvodů, přesněji v 59 % bylo ukončeno manželství, kde žily nezletilé děti. Rozvodovost může být spjatá s nároky pojíci se s životem v současné společnosti, kdy rostou i nároky na manželství, a s nimi i jeho křehkost. Dle O. Matouška (2013b, s. 362), je neschopnost přizpůsobit se společnému životu rodiny jedna z mnoha příčin rozpadu manželství. Proto v postmoderních společnostech nazývá manželské pouto, a s ním spojenou rodinu, jako *křehkou instituci*.

Rozvod nebo rozchod je vždy velmi náročná situace spojená s řadou změn. Změny se týkají nejen dosavadního partnera, ale také majetku, peněz, bydlení, kontaktu s dětmi, příbuznými a přáteli. Někdy se to také dotýká změny v pracovní oblasti, kdy kvůli změně bydliště je nutné změnit i práci. Změny způsobené rozvodovou či rozchodovou situací se dotýkají většiny nejdůležitějších oblastí života. V průběhu rozvodu či rozchodu partnerů se mohou objevit dvě dočasné role spojené s jejich aktuální situací. Role iniciátora rozpadu manželství či partnerství a role oběti, která trpí rozvodovou situací intenzivněji a déle. U osoby, která je v této roli, může tzv. *emocionální rozvod* trvat i několik let (Kotalová a kol., 2019). Co se týče následků rozvodu, nejzávažněji ovlivňuje prosperitu

děti rodičovský konflikt nikoli samotný rozvod. Rodičovský konflikt bývá přítomen jak za trvání manželství, tak před rozvodem či v průběhu rozvodu nebo po něm (Pavlát, 2007).

2.1.1 Předrozvodové období

Přístupy k výchově dětí a vztahy v rámci rodiny jsou absolutním právem rodiny stejně jako rozhodnutí rodičů svůj vztah ukončit, ať již rozvodem v případě sezdaného páru či v případě nesezdaného páru rozchodem. Má se za to, že lidé, kteří jsou schopni společného rozhodování a plánování ve vzájemném soužití, budou schopni se domluvit i na podmínkách týkajících se rozpadu manželství či partnerství (Kotalová a kol., 2019, s. 142). Nicméně, uspořádat porozvodovou péči o dítě je obvykle nejnáročnější situace, před níž stojí rozvádějící se rodiče. Častou metodou, která je nápomocná pro nalezení dohody, bývá rodinná mediace, kterou mohou doporučit sociální pracovníci OSPOD nebo může být rodičům soudem nařízené první setkání s mediátorem v rozsahu 3 hodin (Zákon č. 99/1963 sb.). Avšak zhruba dvacet procent rodičů mezi rozvádějícími se k dohodě nedospěje. Poté je na soudu, aby on rozhodl, do jaké formy péče budou děti svěřeny (Pavlát, 2012).

Nicméně, fakt je, že rodiče bývají velmi často v této nelehké době zahlceni vlastními problémy a sami se nedokážou vcítit do potřeb a obtíží svých dětí. Mnohdy kladou na dítě nároky, které s ohledem na jeho pozici v rodině, jsou nepřiměřené. Dítě má rádo oba rodiče a otázkami typu, se kterým rodičem by chtělo zůstat, mohou u dětí vyvolat určitou zátěž. Proto je důležité u rodičů zvědomovat, že své chování musí přizpůsobit především zájmům dítěte a dítěti objasnit, jaké změny v jeho životě nastanou (Zakouřilová, 2014). Jak vyplývá ze studie (Dunna a kol., 2001), děti nemusejí vždy chápat, k jakým změnám v rodině dochází, a mohou dospět k závěru, že rodič, který odešel, je nemiluje. V této fázi je důležité, aby byli rodiče vedeni k dohodě o budoucí výchově dítěte a péči o něj (Zakouřilová, 2014).

Amato et. al. (1995) uvádí, že viditelné důvody pro rozvod, které zahrnují často psychické i fyzické týrání, spjaté s užíváním alkoholu a častých hlasitých hádek, mohou děti považovat rozvod jako únik z prostředí, ke kterému chovají určitou averzi. Ale v situacích, kdy rodiče před rozpadem manželství či partnerství vykazují jen málo zjevných konfliktů a děti nepředvídají rozpad rodiny, může to pak pro děti znamenat

velkou ztrátu a zásah do stability rodinného zázemí, spjatou s absencí druhého rodiče. V těchto případech jsou důsledky rozvodu pro děti pravděpodobně negativnější.

Jak bylo zmíněno výše, současné manželství nelze rozvést dříve, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilým dětem. Tedy před rozhodnutím, kterým je rozvedeno manželství rodičů, musí soud upravit jejich povinnosti a práva k nezletilému dítěti či dětem, a to především jak se bude každý z rodičů podílet a přispívat na výchovu dítěte. V rámci rozhodování o výchově a výživě dětí po rozvodu, může soud rozhodnout o společné, střídavé či výlučné péči (Novotná, Fejt, 2009, s. 60).

Nicméně ve valné většině případů jsou děti svěřovány do výlučné péče matkám, protože se i nadále má za to, že žena zastává každodenní úkony spojené s péčí o děti a je jim neustále k dispozici. Ale i přesto rozvod vede k narušení a oslabení kontaktů mezi otcem a dítětem. V opačných, méně častých případech, mezi matkou a dítětem (Dudová, 2008, s. 30).

2.1.2 Porozvodové období

Rozpad manželství znázorňuje dlouhodobou zátěž. Rozvod s sebou nese zásadní změny životních plánů, které se dotýkají obou bývalých partnerů. K celkovému vzpamatování se z rozvodu dochází dle Pavláta v rozmezí pěti let (Pavlát, 2013). Oproti tomu dle Dudové kritická fáze přejde rychleji, obvykle do dvou let (Dudová, 2008). Někteří se z rozvodu vzpamatují rychle, pro další může rozvod znamenat takový zásah do života, že se s rozvodem nevypořádají nikdy. Porozvodová adaptace bývá znatelně obtížnější a pomalejší. Nicméně, celkově horší adaptaci po rozvodu lze spatřovat u žen. Viditelným jevem, který přichází po rozvodu, je například ekonomický sestup, který často nastává u rozvedených žen a jejich dětí. Z důvodu poklesu životní úrovně a omezení kontaktu přátel a následné jejich ztrátě, se mohou u rozvedených osob objevovat také psychické poruchy. Často může docházet k posunu v rolích, kdy se sjednocují mužské a ženské kompetence v důsledku zastoupení partnera opačného pohlaví. Nicméně, se stresem způsobeným rozvodem je také spjat negativní dopad na dovednosti ve výchově dětí, kdy dochází k poklesu rodičovských schopností. Nakonec rozvod uvádí do pohybu i další události, které mohou být pro děti stresující. Jedná se o nové vztahy rodičů, stěhování či změnu školy (Armato, 1995).

Postoj spoločnosti je oprený o presvedčenie, že samotný rozvod má pro děti strašné důsledky. Ovšem samotný rozvod není činitelem potenciálních dětských obtíží. Jak píše Smithová (2004, s. 25), vše se odvíjí na kvalitě rodičovského vztahu během rozvodu, ale také po rozvodu.

Pavlát (2013) považuje za zvládnutý rozvod takový rozvod, kdy bývalí manželé zvládli vyřešit nejen bytové, výchovné, sociální i finanční situace, ale také se dokázali vnitřně a citově odpoutat a nalézt novou porozvodovou identitu.

2.1.3 Rozpad nesezdaného páru

Pro předcházející období devadesátých let používá Možný (2008) označení *generace matek dnešních mladých lidí*. Pro tuto generaci byla v případě nesezdaných párů charakteristická určitá posloupnost, která v okamžiku zjištění, že pár čeká dítě, byla zakončena sňatkem. Takovéto jednání bylo podmíněné silnou tradicí, která je již v současnosti oslabena. Oproti tomu v současné západní společnosti se udržuje trend, kdy mladí lidé místo sňatku a založení rodiny spíše volí univerzitní vzdělávání, cestování či podnikání. Díky tomu se sňatečnost a rodičovství přesouvá do pozadí. Nyní potřeba legitimizovat početí dítěte sňatkem slábne. Z toho důvodu se mnoho dětí rodí nesezdaným párům.

Na druhé straně vyšší poměr nesezdaných párů je podmíněn také tím, že v současných společnostech je vysoká rozvodovost. Tato skutečnost může být pro mnohé páry odstrašující, a proto se do sňatku neženou, protože odejít z nesezdaného soužití mladého bezdětného páru je mnohdy jednodušší. Manželství již nyní nepředstavuje jedinou společensky uznávanou formu soužití partnerů (Chaloupková, 2006).

V případě, kdy je u nesezdaného rodičovského páru přítomno dítě a rodiče nejsou schopni se mezi sebou dohodnout, může soud i v těchto případech rozhodnout o úpravě poměrů dítěte stejně, jako v případě sezdaných rodičů (Dudová, 2007). I zde je upřednostňována neformální dohoda rodičů o poměrech dítěte po rozchodu. Paradoxně, rozchod takového nesezdaného páru je mnohem náročnější než rozvod. Pro rozvod jsou totiž zákonná pravidla, která stačí dodržet. Dělení majetku i péče o děti je tak složitější.

2.2 Specifické situace dítěte s ohledem na rozchod/rozvod rodičů

V rámci rozchodu či rozvodu rodičů je nejčastěji porušováno právo dítěte na pravidelný styk s druhým rodičem, se kterým dítě nemůže žít ve společné domácnosti. S tímto úzce souvisí popuzování proti druhému rodiči, které může dítě závažným způsobem poškodit v jeho vývoji. Vlivem těchto manipulací se mohou u dítěte objevit poruchy psychického rázu, výchovné problémy či v dospělosti mu to může působit problémy při vytváření partnerských vztahů (Vejevsková, 2006, s. 20). V zahraničí je mnoho výzkumů, které poukazují na rozdíly v tom, jak se děti vyrovnávají s rozpadem rodiny (Hetherington, 2003). Výsledky výzkumů jsou nicméně smíšené. Zatímco u některých dětí se objevuje prospěch z jejich nové životní situace, jiné nedopadnou stejně dobře jako ostatní a důsledky rozvodu se odráží v jejich pozdějším životě (Ahrons, 2007).

Dlouhodobé následky rozvodu se samozřejmě mohou i nemusí objevovat. Je to jev individuální, kdy se nemusí nutno jednat o každé dítě z rozvedené rodiny. Nicméně, většina zahraničních studií ukazuje, že děti pocházející z rozvedené rodiny mají větší pravděpodobnost vykazovat psychologické, sociální, behaviorální či studijní problémy než děti, které nepřetržitě vyrůstaly v neporušených rodinách s dvěma rodiči (Furstenberg & Cherlin in Amato et. al., 1995). Avšak pro dítě není příznivé dlouhodobé vystavení konfliktu mezi rodiči během dětství. U dítěte se tím může vytvořit predispozice k psychologickým a manželským obtížím v jeho dospělosti (Booth & Edwards in Amato, 1995).

V souvislosti s rozvodem či rozchodem rodičů jsou narušeny potřeby dítěte, a to zejména v oblasti stability, která je vnímaná jako pocit jistoty a porozumění změnám, které se kolem něj dějí, identity, kdy v závislosti na kritickém vyjadřování se o druhém rodiči může být dítě v této situaci zmatené, obzvláště pokud si svoji identitu utváří ve vztahu k rodičovským vzorům. Potřeba bezpečí, v rámci nepříznivé situace spojené s rozvodem či rozchodem rodičů, může být ohrožena, v případě, kdy se dítě stává svědkem násilných konfliktů mezi rodiči, ale také v případech, kdy je opakovaně vystavováno novým, mnohdy i stresujícím situacím. Když je například dotazováno cizími lidmi ohledně nepříjemných situacích, které v rodině nastaly. V závislosti na změnách v rodině, v důsledku rozpadu manželství či partnerství, může docházet ke změně potřeb hranic, které přestávají být pro dítě jasně definovatelné a poté, co je výchova rodičů oddělená

a střídají se výchovná prostředí, si hledá klíčky, jak v různých situacích co nejlépe obstát (Kotalová a kol., 2019).

2.2.1 Ohrožené dítě

V širším kontextu se může o ohrožené dítě jednat tehdy, jež je ohrožené různými faktory, které způsobují, že jeho potřeby nejsou naplňovány nebo tím mohou být porušována jeho práva, aniž by se muselo jednat o dítě, do jehož situace by musel zasahovat OSPOD. V tomto případě sem lze zařadit i dítě, které je ohroženo sporem rodičů v rámci rozchodu či rozvodu rodičů, kdy rodičovský spor ohrožuje přímo nebo nepřímo naplnění základních potřeb dítěte (Kotalová a kol., 2019). Bubleová (2006, s. 15) za ohrožené děti obecně považuje ty, „...*kteří žijí v nepříznivých podmínkách zapříčiněných nemocí, dlouhodobým strádáním, bez rodinného zázemí, lásky a bezpečí.*“

Užší vymezení pojmu ohrožené dítě lze najít v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § č. 6, kdy je za ohrožené dítě považováno takové dítě, jehož rodiče zemřeli, neplní povinnosti či zneužívají práv plynoucích z rodičovské odpovědnosti. Dále sem spadají děti, jež vedou zahálčivý či nemravný život spočívající v záškoláctví, požíváním návykových látek či se živí prostitucí. I děti, které se opakovaně dopouštějí útěku od rodičů nebo jsou neustále umísťovány do zařízení, které zajišťují nepřetržitou péči o děti nebo je v takových zařízeních déle než šest měsíců, ale také děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující jejich zdraví, život a svobodu nebo jsou ohroženy násilím mezi rodiči, jsou řazeny do téhož paragrafu.

2.2.2 Zájem dítěte

Odborníci se shodují, že zájmem dítěte je ve valné většině případů to, aby rodiče zůstali spolu a rodina tím byla zachována. Pokud to ovšem není možné, pak je v zájmu dítěte, aby bylo v kontaktu s oběma rodiči nadále i po rozpadu manželství či partnerství. Přednostně se tedy soudci snaží, aby dítě mělo kontakt s oběma rodiči, pokud se tedy nejedná o patologické osoby. Nicméně, pro dítě je důležitý kontakt s oběma rodiči také proto, aby dítě vyrůstající v neúplné rodině mělo vzor obou pohlaví (Hastrmanová, 2007, s. 92).

Výbor OSN pro práva dítěte v komentáři k čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte interpretuje nejlepší zájem dítěte jako: „*Zájem dítěte by měl být přizpůsoben a definován*

individuálně s ohledem na specifickou situaci, v níž se dítě či děti, jichž se věc týká, nachází, přičemž pozornost by měla být věnována jejich osobním poměrům, situaci a potřebám.“ (Committee on the Rights of the Children, s. 9, 2013).

Také Zakouřilová (2014) je přesvědčená, že v zájmu dítěte, s ohledem na věk a jeho rozumovou vyspělost, je vědět, co se v rodině děje, a mělo by být také schopno si problémy v rodině vysvětlit a pojmenovat. V případech, kdy si dítě nedokáže pojmenovat problémy, může nastat nezdravá a úzkostná fantazie, kdy může mít i pocit vlastní viny na konfliktech rodiny. Je nutné respektovat, že se v průběhu času zájem dítěte mění. Příčinou je změna situace dítěte a s tím spjatých dalších okolností, ale také zvyšování věku dítěte a jeho postupné dospívání. Oproti tomu Radimská (2003), považuje *zájem dítěte* za naprosto nepřesný pojem, který svojí nedefinovatelností v legislativě umožňuje zneužívání v soudních sporech týkajících se výchovy dětí.

Stanovisko ke střídaté péči s ohledem na zájem dítěte také uvádí Výbor pro práva dítěte Rady vlády pro lidská práva ze dne 14. 10. 2014: *„Nejlepší zájem dítěte je třeba hledat v každém jednotlivém případě zvlášť, nikoli podle jakéhokoli předem daného schématu, se snahou o minimalizaci negativních důsledků pro dítě.“*

2.2.3 Ovlivňování dítěte

Úmyslem ovlivňování dítěte, ať již přímé či nepřímé, je snížení hodnoty druhého rodiče v očích dítěte. V širším pojetí si pod ovlivňováním lze představit, aby se dítě druhého rodiče bálo, zlobilo ho, aby o něm mělo špatné mínění, nechťelo se s ním stýkat a vytěsnilo jej ze svého života apod. (Trnka, 1974). V užším kontextu se jedná o pomlouvání druhého rodiče a jeho ponižování, vyzdvihování špatných vlastností a zesměšňování (Černá, 2001). Zmíněné ovlivňování dětí se často objevuje u rodin, kde je zvýšená míra konfliktů mezi rodiči, ať již v době před rozvodem či po něm (Trnka, 1974). Motivy pro popouzení dětí mohou být různé. Černá (2001) mezi tyto motivy uvádí, například přetrvávající hněv, snahu pomstít se či strach, že dítě ztratí. Dle Černé (2001) se s popouzením častěji setkáváme u žen, které mají dítě ve své výlučné péči. Avšak popouzení ze stran otců nevylučuje. Trnka (1974) ve svém výzkumu zohledňuje intenzitu a četnost popouzení a také emocionální vazbu dítěte na toho, který popouzí. Čím vyšší a silnější tyto faktory jsou, tím vyšší pak způsobují sociální nestabilitu dítěte. Z jeho výsledků výzkumu vyplynulo, že pro dobrou adaptaci dítěte na rozvodovou situaci je

nutné dítě uchránit před popouzením i před nepřátelským prostředím, které panuje mezi rodiči.

Faktem je, že děti jsou lehce ovlivnitelné cizími názory, obzvlášť pokud negativní reakce přichází ze stran rodičů. Dle Černé (2001) jsou to především mladší děti, které se nechají snadno přesvědčit a přijmout nepravdivou představu o druhém rodiči, a to proto, že jsou na svých rodičích, především na své matce, závislé. Nicméně, u rodiče, se kterým má dítě mnoho společného a ztotožňuje se s ním, dochází vlivem popouzení ke snižování kvality nejen toho rodiče, ale i samotného dítěte, kdy se to odráží především na jeho sebevědomí. Popouzení vůči druhému rodiči má také za následek prohloubení utrpení dítěte a znásobení ztrát, které jsou při rozvodu rodičů vždy přítomny.

Ze strany rodičů se lze setkat s ovlivňováním, které je na první pohled lehce identifikovatelné. K takovému popouzení lze přiřadit výhrůžky spojené s navozováním strachu: „*Když budeš bydlet u tatínka, bude tě bít.*“ Anebo „*kupováním*“ si dítěte prostřednictvím hraček. Ovšem v praxi se lze také setkat s ovlivňováním dětí, které jen tak rozpoznat nelze. Může se jednat o přesvědčování, kdy jsou dítěti vštěpovány tvrzení s nepravdivými důvody: „*Tatínek nás opustil, protože nás neměl rád.*“ Nebo také skryté citové ovlivňování, kdy dítě raději nejde s druhým rodičem, aby neublížilo tomu prvnímu (Novák, 2012). Vedle forem emočního vydírání, rodiče v dítěti vyvolávají vzpomínky na události, které se ve skutečnosti nikdy nestaly. Cílem je zkreslit průměrné nedostatky rodiče v neodpustitelné chyby a upozorňovat na nevhodné chování jednoho z rodičů, aniž by si dítě uvědomilo, že ten druhý rodič je vlastně vyvolal (Mádrová, 1990). Jak píše Zakouřilová (2014, s. 53): „*V nejhorších případech se dítě stává aktivním nástrojem pomsty vůči druhému rodiči.*“

2.2.4 Situace dítěte rozvádějících se či rozcházejících se rodičů s ohledem na širší rodinný a sociální kontext

Do širší rodiny dítěte lze zařadit nejen prarodiče dítěte, ale také tety a strýce, sestřenice a bratrance. Dítě má právo na styk s okolím širší rodiny. Výhodou těchto kontaktů je pro dítě v poznání, kdy prarodiče převypravují doby, kdy byl režim zdaleka jiným, než je teď. Často se také děti ze zvědavosti doptávají na období, kdy jejich rodiče byli dětmi. Ve většině případech se setkáváme také s tím, že prarodiče jsou ti, kteří dítě *rozmazlují* (Špaňhelová, 2004). Sociální pracovníci také proto zvažují okolnosti, které v rámci

střídavé výchovy vyvstanou a na kolik zůstanou dítěti zachovány kontakty s jeho širší rodinou. Předmětem jejich jednání je také to, jaké má dítě vztahy se širší rodinou, jak si s nimi rozumí, zda se vídají a navštěvují či nikoli. V situacích, kdy rodiče pracují, zabezpečují péči o dítě, vedle formálních institucí, převážně prarodiče, zejména pak babičky, které bývají v rozvodové situaci významnými aktéry.

Rozvodem či rozchodem rodičů se dítěti mnohdy zpřetrhávají jeho vztahy k dalším příbuzným v kontextu širší rodiny, které jsou pro něj velice důležité. Dítě tak ztrácí zázemí, díky kterému má pocit jistoty a bezpečí (Zakouřilová, 2014). Situace rozvádějících či rozcházejících se rodičů se týká i prarodičů a jejich postoje, který zaujímají k rodiči, který není jejich synem či dcerou. Ovšem, někdy i samotní prarodičové mohou být faktorem rozvodu, a to v dobré víře, že pomáhají svému dítěti. I přes všechny nesoulady by měla být širší rodina ochotna spolupracovat, vzájemně se setkávat a být schopna si od dítěte vyslechnout o druhém rodiči zážitky, aniž by v afektu reagovali (Novák, 2004b, s. 43).

V souvislosti s rozvodovou či rozchodovou situací rodičů a s tím i spjatých změn, které u dítěte nastávají, je zde důležitá role příbuzných a jejich postoj k dané situaci, protože i oni často bývají rodičovskou situací poznamenáni. O kontakt s prarodiči a celkově s širší rodinou by děti neměly být ochuzené, protože je to pro dítě nenahraditelným okamžikem, který jim ze své role rodiče nejsou schopni poskytnout (Kotalová a kol., 2019). Nicméně, i v těchto stycích může být s dítětem často manipulováno a popouzeno vůči druhému rodiči.

Z. Dytrych, V. Schüller, J. Prokopec a Z. Matějček (1986) uvádějí, že děti z rozvedených rodin byly častěji odmítány jako kamarádi, a to na základě stigma, které s sebou rozvod nesl – tato zjištění je třeba chápat i v kontextu doby, kdy autoři daný jev sledovali, tj. druhé poloviny 20. století. S rostoucí křehkostí rodiny a množstvím rozpadů manželství i nesezdaných soužití lze tušit, že dnešních dětí se tato stigmatizace tolik netýká. Příčinou potíží v zařazování dítěte do kolektivu nebo jeho fungování v kolektivu jsou v současné západní společnosti okolnosti rozvodu. Mladší dítě, které se snaží mít dobré známky, to ze svého pohledu nedělá kvůli své budoucnosti; učí a snaží se pro rodiče. Když se rozpadne rodina, ztrácí na nějaký čas smysl se dobře učit (Singly, 2005). Dítě také může prožívat emočně náročnější období, kdy se důsledky rozvodu mohou promítnout ve změnách chování dítěte. Nyní novela školského zákona č. 472/2011 Sb. umožňuje dětem,

které jsou svěřené do střídavé péče, docházet střídavě do dvou základních škol. Tento fakt je spojen s oddělením dítěte od jeho kamarádů. Po dobu, kdy navštěvuje druhou školu se vyčleňuje z dosavadního kolektivu, na které bylo zvyklé, a svojí absencí ve třídě vypadává ze skupiny. Shodná situace se také objevuje v případě, kdy má dítě vrstevnickou skupinu v rámci svého bydliště. Po dobu, kdy bývá u druhého rodiče, který bydlí v jiném městě či vesnici, se odděluje od svých vrstevníků. Také Novák (2013) si je vědom důsledků spojených s docházkou dítěte střídavě do dvou škol a zdůrazňuje, že zmíněná úprava by měla zahrnovat spíše teoreticky možné výjimky, nikoli běžnou praxi.

3 Střídavá péče

Střídavá péče je jedním z typů úpravy poměrů dítěte před a po rozvodu manželství či rozchodu rodičů. Náš právní řád, když opomineme svěření dítěte do péče jiné osoby a také kromě již zmíněné střídavé péče, umožňuje také svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, tedy do výlučné péče nebo také do péče obou rodičů, a to do společné péče.

Institut společné péče o dítě přichází v případě, zůstává-li po rozvodu manželství či rozchodu rodičů určitá forma společné koexistence a kooperace. Společnou výchovu mohou zvolit i rodiče, kteří spolu nebydlí. V takovém případě to ale vyžaduje maximální spolupráci rodičů. Pokud mají rodiče dítě ve společné péči, měli by hradit potřeby dítěte společně. O společné péči soud nemůže rozhodnout autoritativně, ale pouze může dohodu rodičů schválit, pokud je to v zájmu dítěte. Vyživovací povinnost se zde neupravuje, protože se má za to, že když jsou rodiče schopni se domluvit na společné péči, budou schopni se dohodnout i na výživě nezletilého dítěte. V praxi (Hrušáková a kol., 2017) se tato forma uspořádání objevuje minimálně, nicméně se ukazuje (Dudová, 2007), že společnou péči lze nejčastěji realizovat v situacích, kdy věk dítěte se blíží ke zletilosti, nesdílí společnou domácnost s rodiči, samo se živí či studuje v cizině. Nicméně, Warshak (1996) uvádí, objevující se kritiku společné péče, kdy má za to, že se zvyšuje vzájemné nepřátelství rodičů a s tím i spojené riziko, kdy budou samotné děti zapojeny do *bitvy* rodičů. Oproti tomu příznivci společné péče mají za to, že rovnoměrný podíl rodičovských práv a odpovědnosti působí menší míru nesnášenlivosti mezi rodiči a nižší potřebu zapojovat do rodičovských neshod děti.

Oproti tomu svěření dítěte do péče jednoho z rodičů patří mezi nejčastější varianty úprav poměrů dítěte. V této formě úpravy poměrů se jedná zpravidla o to, se kterým rodičem bude dítě žít ve stejné domácnosti a zároveň bude o dítě osobně pečovat a rozhodovat o běžných denních záležitostech. Druhému rodiči nadále zůstává rodičovská odpovědnost a jeho právo rozhodovat o podstatných záležitostech týkajících se dítěte. V této formě úpravy poměrů se druhému rodiči výživně stanovuje (Hrušáková a kol., 2014).

K úpravě poměrů, kdy je dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů patří v praxi přetrvávající problematika, a to styk dítěte s druhým rodičem, který je nemá v péči. V Úmluvě o právech dítěte v článku 9 je zakotveno právo dítěte na péči obou rodičů a pravidelný osobní styk s nimi. Mimo jiné, práva dítěte a rodičů jsou vymezeny také v Občanském zákoníku 89/2012 Sb. § 907 odst. 3 „*Soud při rozhodování o svěření dítěte do péče dbá*

rovněž na právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti, dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem. “ V návaznosti na problematické vztahy v rodině a neschopnost rodičů mezi sebou komunikovat byla zavedena střídavá výchova jako alternativa, kdy rodiče mají stejná práva a povinnosti ke společnému dítěti či dětem. Ovšem tyto alternativní úpravy porozvodového uspořádání péče o děti kladou na rodiče velké nároky. Vyžadují především velkou míru komunikace a vzájemné ochoty (Hastrmanová, 2007, s. 94).

Pojem střídavá péče, společně s pojmem společná péče byly do české judikatury včleněny až v roce 1998, a to zákonem 91/1998 Sb., který doplňoval tehdejší zákon o rodině č. 94/1963 Sb., který byl platný do začátku roku 2014. Téhož roku nabyl účinnosti Občanský zákoník 89/2012 Sb., kde bylo rodinné právo nově obsaženo. Samotná střídavá péče byla českým právním řádem výslovně upravena tedy až s účinností tzv. velké novely zákona o rodině z roku 1998. Nezávisle na rozhodnutí soudu rodičovská zodpovědnost zůstávala oběma rodičům. Oproti tomu v Anglii a Walesu rodičovskou zodpovědnost má matka i otec pouze v případě, pokud se dítě narodí v manželství. V případě nesezdaného rodičovského páru musí otec rodičovskou zodpovědnost teprve získat (Dudová, 2007).

Samotný institut střídavé péče je obsažen v občanském zákoníku 89/2012 Sb., v ust. § 907 odst. 1: *„Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé péče, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili.“* Podmínky uložení střídavé péče nejsou v zákoně nijak přesně definovány. Do jisté doby záleželo vždy na jednotlivých soudech, jak rozhodnou.

Změna přichází až s nejnovější judikaturou Ústavního soudu. Nejprve Ústavní soud judikoval v nálezu ve věci sp. zn. ÚS 2482/13 ze dne 26.5.2014, že: *„V případě rozhodování o svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů, je třeba vycházet z předpokladu, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů. Z toho plyne, že pokud jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, pokud oba mají o jeho výchovu zájem a pokud oba dbali kromě řádné péče o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní, svěřeni dítěte do střídavé péče či společné péče by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení je výjimkou, které vyžaduje prokázání, proč je v zájmu dítěte právě toto jiné řešení.“* Obecné

soudy tedy nemohou střídavou péčí zamítnout proto, že s tím jeden z rodičů nesouhlasí, protože chce mít dítě či děti ve výlučné péči.

Důvodem byla skutečnost, že ve společnosti existují tzv. dvoukariérová manželství a s tím i spojen rostoucí podíl zapojení otců do výchovy. Proto již péče o dítě není výhradně v rukou matky a s tímto reálným faktem nutno pracovat i v době, kdy se manželství rozpadá a je nutné zajistit následnou výchovu nezletilého dítěte či dětí (Epravo, 2015). Ukazuje se, že v České republice je nyní zhruba šestnáct až dvacet procent rozvodů, kdy jsou děti svěřeny do střídavé péče. Kdežto v zahraničí je střídavá a společná péče stále více využívána. Jedná se o USA, Francii a skandinávské země (Radimská, 2002).

Další náleží Ústavního soudu ze dne 30.5.2014 shledal, že v rámci rozhodování o střídavé péči nehraje velká vzdálenost bydlišť rodičů žádnou roli, pokud tedy dítě není převozem a pobytem v jiném prostředí příliš fyzicky či psychicky zatěžováno (sp. zn. I ÚS. 1506/13, 2014). Z důvodu špatného ohlasu nejen odborníků ale i široké veřejnosti bylo toto původní stanovisko přehodnoceno a nyní může být velká vzdálenost bydlišť obou rodičů důvodem pro svěřeni dítěte do výlučné péče jednoho z rodičů (Epravo, 2015).

Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. I ÚS. 1554/14 ze dne 30. 12. 2014 se znovu zabýval střídavou péčí. Došlo ke korekci předchozích tvrzení a ustálení kritérií na jejichž základě by mělo dojít ke svěřeni dítěte do střídavé péče. Prvním z kritérií je tzv. subjektivní kritérium, a to upřímný a skutečný zájem rodiče o svěřeni dítěte do péče. Druhé, objektivní kritérium, se skládá z několika hledisek, která musí být splněna současně. Jde o zohlednění nejlepšího zájmu dítěte, a to zejména existenci pokrevního pouta mezi dítětem a rodiči, míru zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb, schopnost rodiče usilujícího o svěřeni dítěte do péče zajistit jeho vývoj a potřeby a v neposlední řadě také přání dítěte. V případě, kdy oba rodiče splňují tato kritéria poměrně stejnou měrou, je zapotřebí vycházet z předpokladu, že zájmem dítěte je, aby bylo v péči obou rodičů (Epravo, 2015).

Nadcházející podkapitoly se věnují problematice střídavé péče. Nejprve se zaměřím na střídavou péči jako na variantu porozvodové péče o dítě, kdy poukážu na to, že tato forma uspořádání nemusí být vždy vhodná. Dále se zaměřím na možnosti uspořádání po rozvodu, kdy lze intervaly střídání zařadit do jistých modelů střídání, které slouží pouze informativně, protože jak tomu bývá v sociální práci u každého *případu* či *klienta* je

důležitý individuální přístup. V poslední řadě se zaměřím na praktickou stránku života dětí, které jsou ve střídavé péči. Tato část bude zaměřená na starší děti a jejich přemísťování v rámci střídání pokojů.

3.1 Střídavá péče jako varianta uspořádání porozvodové péče o dítě

Jak píše Gérard Poussin v dopise určeném pro Maurice Bergera: „*Domnívám se, že na jedné straně není střídavá péče pohroma, jak mnozí tvrdí, ale na druhé straně není řešením všech neshod týkajících se domova dítěte po rozvodu rodičů*“ (Berger, 2011, s. 129). Střídavá péče není aplikovatelná ve všech případech, kdy se rodiče rozvádějí. Odvíjí se to od mnoha faktorů. Je rodina, ve které jsou rodiče domluvení, protože jsou schopni fungovat a tudíž, v rámci možností, si vycházejí vstříc. Ale poté je tu rodina, kde komunikace mezi rodiči je nereálná. Obecně lze říct, že velká míra konfliktnosti mezi rodiči je hlavní příčinou dětských problémů a poruch. Jak píše Gérard Poussin v tomtéž dopise: „*To pak vede k závěru, že střídavá péče by měla být doporučena pouze v případě, kdy se rodiče alespoň minimálně dohodnou o výchově dětí*“ (Berger, 2011, s. 130).

Dudová (2007) také vychází z toho, že střídavá péče nemusí být vhodnou formou uspořádání po rozvodu či rozchodu rodičů pro každé dítě. V tomto směru apeluje jak na dítě, které si v měnícím se prostředí tvoří svoji identitu, tak i na rodiče, kteří musí tomuto uspořádání přizpůsobit své životy a snažit se dítěti vyjít maximálně vstříc. Dalším faktorem pro to, aby mohla být střídavá péče realizovaná, je u dítěte školního věku zachování školní docházky do jedné školy a s tím i souvisejících mimoškolních aktivit.

Aby střídavá péče byla vhodnou formou uspořádání výchovy dítěte před a po rozvodu či rozchodu rodičů, je nutné, aby byly splněny minimálně následující podmínky. Rodiče musí být schopni mezi sebou komunikovat v základních věcech týkajících se dítěte a kooperovat na výchově. Měli by zároveň být schopni opustit od neshod a konfliktů ve prospěch dítěte. Samotné dítě by mělo být vybavené přiměřenými adaptačními schopnostmi, které s sebou střídavá péče nese. V neposlední řadě by dítěti mělo mít zachované prostředí, na které je zvyklé. Jedná se o zachování mateřské školy či základní školy, zájmových aktivit a vrstevnických vztahů (Výbor pro práva dítěte Rady vlády pro lidská práva, 2014).

3.2 Možnosti uspořádání střídavé péče

„Dělej, co funguje a nedělej, co nefunguje. Když to nefunguje, dělej raději něco jiného.“

Steve de Shazer.

Střídavou péčí lze stanovit na základě dohody rodičů či soudního rozhodnutí. Vždy je důležité stanovení přesné doby, po kterou má být dítě v péči každého z rodičů. Ze zákona ovšem nevyplývá, v jakých časových intervalech by se měla střídavá péče realizovat a nelze použít jakýkoli model uměle (Hrušáková a kol., 2017). Modely střídání jsou v tomto případě brány spíše za vzorové příklady než definitivní možnosti pro uspořádání vztahů rodičů a dětí. Není tedy možné situaci všech nezletilých dětí a jejich rodičů zařadit do určitého modelu. Naopak je nutné zohlednit individuálně okolnosti každého případu a z nich plynoucí zájem dítěte (Právní prostor, Přehled modelů styků a střídání v péči o dítě, 2019).

V rámci střídavé péče se rodiče o péči dítěte střídají v pravidelných intervalech, které mohou být v řádu dnů, týdnů a také měsíců. V určitém časovém období je dítě u jednoho z rodičů a v časově shodné době je ve výchově druhého rodiče. Novák (2004b, s. 41) považuje střídavou péči za spravedlivou a z hlediska dítěte i snadno pochopitelnou.

Nevylučuje se možnost střídání rodičů v nerovnoměrných intervalech. I když se to může zdát vůči druhému rodiči nespravedlivé, dle judikatury Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2011/10 je nutné vzít v potaz individuální potřeby dítěte: *„Skutečnost, že soudy nenařídily střídavou výchovu rovnoměrně mezi oba rodiče a nevyhověly přání stěžovatele mít pro výchovu nezletilého stejný prostor jako matka, nepředstavuje v projednávané věci porušení práva dítěte na péči rodičů podle čl. 7 odst. 1 této Úmluvy.“*

V době, kdy začala být střídavá péče upravena zákonem, se stanovovaly intervaly v délce jednoho měsíce, kdy tuto možnost soud shledával jako výhodnou v rámci stanovení výživného a v pobírání státem poskytovaných dávek (Průchová, 2002, s. 19). Ovšem i nyní se lze setkat se střídavou péčí v intervalech měnících se po měsíci, ačkoli tomu není často. Dle praxe se ukazuje, že u dětí v útlém věku, tedy v předškolním, je vhodnější model kratších intervalů a častějšího střídání rodičů. U starších dětí je tomu naopak. Zde se upřednostňuje spíše střídání po delším časovém intervalu. Přichází v úvahu i jeden měsíc (Hrušáková a kol., 2017). Novák (2012) považuje střídání po měsíci za ne úplně ideální možnost. Dle své praxe zmiňuje, že delší interval střídání volí ti z rodičů, kteří

nejdou se střídavou péčí v souladu. Postupem času se ale díky soudní praxi, samozřejmě vždy s přihlédnutím na ojedinělost konkrétního případu, ukázalo za vhodnější interval střídání po čtrnácti dnech či po jednom týdnu (Průchová, 2002, s. 19).

3.3 Praktická stránka života dítěte ve střídavé péči

V rámci střídavé péče mnoho lidí zastává názor, že dítě nebude mít domov. Přičemž dítěti je princip *dělení se* vštěpován od raného věku. O to významnější je v případě sourozenců, ale i jedináčci jsou s tímto principem seznámeni a vedeni k tomu, aby se dokázali rozdělit s ostatními. Proto i většina dětí dokáže akceptovat to, že i rodiče se o ně *podělí* (Novák, 2012).

V momentech, kdy dítě přechází od jednoho rodiče k druhému, se rodiče snaží o vytvoření něčeho na způsob rituálu přecházení od jednoho rodiče k druhému. U dětí tomu tak nebývá. Děti naopak vytvářejí jisté rituály rezistence v podobě přítomnosti předmětů, které symbolizují jednotu a propojují oba prostory. F. de Singly (2000) charakterizuje dvojí způsob zvládnání života na dvou místech. Jedná se o vymyšlení nového, něčím symbolizujícího prostoru anebo naopak o vytvoření hierarchického pokoje, který symbolizuje obvyklé bydliště. V České republice se dětem, které jsou ve střídavé péči, přezdívá *batůžkáři*, a to proto, že neustále své věci nosí po taškách, když se přemísťují k druhému rodiči (ČT 24, Střídavá péče o děti přibývá [online]). F. de Singly (2000) vymezuje tři způsoby, jakými starší děti přemísťují své věci neboli *svůj svět*. Prvním z těchto způsobů se nazývá *velká kabelka*. Ve zmíněné situaci si dítě s sebou bere všechny věci, které potřebuje, aniž by je v daných dnech použilo. Kabelka zde představuje pokoj, který mění adresu. Dalším způsobem jsou *návraty do pokoje, kde zrovna není*. Tento moment značí, že je dítě *doma* v obou pokojích, kam se může vracet kdykoli, aniž by momentálně u druhého rodiče bylo v péči. Posledním, ze tří způsobů, je *malá taška*. Toto označení symbolizuje tíhnutí k jednomu, tomu hlavnímu bydlení. Při střídání domovů si tedy z hlavního pokoje bere co nejméně věcí, aby svůj pokoj našel vždy ve stejném stavu. Ze všech zmíněných způsobů je zřejmá snaha dětí o minimalizaci dvojího bydliště.

Druhým pohledem může být upřednostňování dítěte jednoho z pokojů. Preference *prvního* či *druhého* pokoje vychází z větší části z povahy rodičů. Dle Singlyho (2000) *první* pokoj na rozdíl od *druhého* pokoje bývá více vyzdoben a uzpůsoben osobnosti

svého obyvatele. Symbolizuje pro něho větší pocit svobody, kde si může dělat co chce a také zde častěji přijímá své kamarády. Naopak *druhý* pokoj pro něho představuje jisté omezení. Jeho činnost je ovlivněná pouze tím, k čemu si vzal věci, proto má větší tendenci z *druhého* pokoje vycházet a paradoxně tedy bývá ve větším kontaktu s rodičem a dalšími lidmi, kteří s ním sdílí společnou domácnost.

„Stabilní domov neznamená pro děti mít věci na jednom místě, stabilní domov jsou vztahy, lidi.“ Sociolog Petr Fučík (2020)

4 Vybrané metody a techniky sociální práce při práci s dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči

Metody sociální práce prochází řadou změn. Neustále se konstruují a čelí novým výzvám, které vznikají v souvislosti s vývojem a s tím spjatou změnou společnosti. Musí se tedy vypořádávat s novými začátky a musí reflektovat validitu svých metod a také jejich následný vývoj. Metody sociální práce kladou důraz na individuální přístup ke každému, iniciativu a zodpovědnost jednotlivce. Neustále se snaží o aktivizaci klientů, kdy je tento akt zároveň také považován za jeden z hlavních rysů metod sociální práce (Lorenz, 2007).

Volba vhodné metody je ovlivněná typem klienta a jeho problémem, se kterým přichází. Proto je možné v sociální práci vybírat z různorodých metod, jako je např. poradenství, mediace, krizová intervence, sociální rehabilitace a další (Levická, 2003). Stejně tomu tak je i u technik sociální práce. Zakouřilová (2014, s. 54) během rozvodové situace při práci s dětmi navrhuje různé speciální techniky, které se dají využívat ke zjištění názoru dítěte. Nicméně, dané techniky jsou vždy ovlivněny povahou konkrétního sociálního pracovníka, který dle své praxe a zkušeností určuje výběr techniky, která se také odvíjí od dané situace, dispozic času a vhodného prostředí a také ojedinělostí každého člověka, resp. dítěte, kdy nelze volbu techniky volit náhodně, ale vždy dle přítomných kritérií. Rozhodující je věk dítěte, jeho povaha a rozumová vyspělost a mimo jiné také dosavadní zkušenosti konkrétního sociálního pracovníka. Při jednání s dítětem je volen nedirektivní přístup. V případě, kdy jde o zjištění názoru nebo postoje dítěte k situaci, která s sebou nese řadu změn, je důležité si s dítětem navodit vztah založený na důvěře. Nicméně, při práci s rodinou je důležitý akceptující přístup, který zohledňuje časté odlišnosti rodiny v oblasti kultury, tradic či historie.

V následujících kapitolách budou zmíněné pouze metody a techniky, které zapojují kromě rodičů i samotné dítě, samozřejmě vždy ale s ohledem na jeho věk, rozumovou vyspělost a také jeho vnitřní rozpoložení. Ač to bylo zmíněné již tolikrát, v sociální práci je vždy upřednostňován individuální přístup ke každému.

4.1 Metody sociální práce využívané při práci s dítětem

Metody sociální práce jsou považované za specifické techniky a přístupy, které sociální pracovníci využívají při práci s klienty, a to především k plnění úkolů a dosažení

konkrétních cílů (Teater, 2014). Metody sociální práce tedy představují způsob, jakým dosáhnout předem stanoveného cíle prostřednictvím naplánované činnosti za pomoci vhodných technik, které slouží jako konkrétní nástroje (Mühlpachr, 2004).

Při práci s rodinou lze pracovat s mnohými metodami sociální práce. V případě, kdy jsou rodiny dlouhodobě ve velmi obtížné životní situaci, se využívá metoda sanace rodiny. Principem je podpora samotného dítěte, která spočívá v pomoci jeho rodině. Jedná se o činnosti, které odvrací možnost odebrání dítěte z rodiny či se snaží o realizaci kontaktu s rodinou a následnému vrácení se do rodiny (Bechyňová, Konvičková, 2011). Často je v rámci rodinných sporů a v případech, kdy rodiče spolu musí nadále komunikovat v zájmu svých dětí využívána mediace. Autor Matoušek (2015) poukazuje na možnosti využití v rámci dohody o intervencích styku s druhým rodičem či výši výživného. Cílem celého procesu je dojit k dohodě mezi zúčastněnými stranami, v tomto případě mezi rodiči.

Další metodou je případová konference, která řeší rodinné problémy v kruhu odborníků, kteří jsou do této rodiny zainteresováni. Cílem je pružně reagovat na situaci ohroženého dítěte a efektivně ji vyhodnotit, aby bylo nalezeno nejvhodnější řešení (Matoušek, Pazlarová, 2014). Na problémy v rodině dále reaguje také rodinná konference, kde účastníky jsou příbuzní a rodina.

4.1.1 Sociální práce s rodinou

Sociální práci s rodinou lze zařadit do sociální práce s menší skupinou, protože při práci s klientem, resp. s dítětem, je nutno pracovat i s jeho sociálním prostředím (Mühlpachr, 2004). Na situace rodin, jak píše Šrajer a Musil (2008, s. 7), je nutné nahlížet komplexně. Nelze přirovnávat rodiny k sobě dle stejného problému. Je nutné si uvědomit, že každá rodina má své specifika, které jiná rodina se stejným problémem nemá.

V souvislosti s tím Matoušek a kol. ve svém díle (2005) uvádějí, že problémy rodin bývají zaviněné působením faktorů. Jedná se o osobní anomálie rodičů, jejich nevhodný způsob výchovy dětí zapříčiněný tím, kdy sami rodiče byli dětmi a byli takové výchově vystaveni a třetím faktorem je stres, kterému postmoderní rodiny čelí v důsledku chudoby, nezaměstnanosti či mimomanželských vztahů jednoho z rodičů. Tyto zmiňované faktory lze zároveň považovat za příčiny rozvratu manželství či partnerství.

Role sociálního pracovníka při práci s rodinou je v pozici tzv. *dočasného spojence* rodiny, jak píše Matoušek (2013b, s. 303). Proto je jeho hlavní úlohou v rodině posílit rodinné kompetence řešit vlastní problémy. Rovněž také nedoporučuje využívat represivní moc vůči rodině.

4.1.2 Cochemský model

Předchůdcem Cochemského modelu je klasický postup, kde jsou rodiče mezi sebou navzájem zraňováni. Ať již úmyslně či neúmyslně si škodí a ubližují. I to se odráží na situaci dítěte. Také sociální pracovníci v klasických postupech vystupují spíše jako *rozhodčí* a *dozorčí* nežli jako neutrální strana. Proto koncept Cochemského modelu se v souvislosti s rozvodovou situací snaží o to, aby si rodiče své spory vyřešili mimo rámec svého dítěte. Jedná se o interdisciplinární model, který má své kořeny v Německu, a to na počátku 90. let 20. století. Jeho vznik se připisuje odborné konferenci, kdy vyvstaly překvapivé závěry, a to zejména v oblasti vzájemné kritiky odborníků, kdy se vzájemně kritizovali v pracovních postupech. Vzájemná kritika se převtělila v myšlenku vzájemné užší spolupráce (Jürgen, 2010). Proto mezi hlavní principy, jak se uvádí v textu (Matoušek, Nováková, 2017, s. 71), patří aktivní a koordinovaná spolupráce všech zainteresovaných odborníků jako jsou mediátoři, pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, soudci, advokáti, psychologové, kteří jednají v zájmu dítěte a rodičů. Zároveň se také mezi sebou vzdělávají a spolupracují při řešení náročných případů. Interdisciplinární spolupráce s sebou nese řadu výhod. Jedná se například o trvalé řešení rodičovského sporu, kratší délku opatrovnického řízení a efektivní využití podpůrných služeb, jako je mediace.

Hlavním záměrem této interdisciplinární spolupráce je odstranění nevědomosti rodičů o možnosti smírného řešení jejich sporu. K tomu dochází prostřednictvím tzv. základní edukace, která je prováděna pracovníkem OSPOD, soudem či advokátem při tzv. prvním kontaktu v rámci řešení sporu. V průběhu odborné edukace jde také o odstranění neochoty rodičů spolupracovat při společném plánu v péči o dítě. OSPOD ještě před zahájením samotného soudního řízení má za úkol zorganizovat schůzku s oběma rodiči zároveň a poučit je o jejich rodičovských kompetencích a o právech dítěte se podílet na rozhodování, v případě, kdy k tomu má jisté optimální schopnosti. Následně vede rodiče k sepsání tzv. *rodičovského plánu*, kde jsou rodiči společně sepsána pravidla, která budou upravovat po rozvodu či rozchodu rodičů styk s dětmi a péči o ně (Úlehlová, 2019).

Konkrétně se tedy Cochemský model snaží o efektivní řešení rodičovských sporů, který do popředí staví primárně zájem dítěte a zároveň je i respektující ke vztahu obou rodičů, kdy jsou mezi sebou schopni komunikace na rodičovské úrovni. Základním cílem modelu je snaha, aby se rodiče ve věcech spojených s péčí o dítě dohodli sami a nezatahovali do svých sporů nejen soudní úřady, ale především dítě a zamezili tak zátěži, která z toho pro něj plyne (Jürgen, 2010).

Cochemský model není nijak zákonem upraven. Způsob, jakým je s rodiči pracováno, je individuální a není možné jej přirovnávat k problematice práva. Jednotlivým subjektům tedy není zákonem ukládána povinnost, proto jejich fungování je závislé pouze od jejich vůle. Lze za specifikum Cochemského modelu považovat to, že vzešla z iniciativy subjektů, které danou problematiku v praxi řeší samy nikoli z řad nejvyšších, které se zřejmě s praktickou stránkou dané problematiky nikdy nesetkali (Rogalewiczová, 2015).

4.2 Techniky sociální práce využívané při práci s dítětem

Na úvod této podkapitoly bych zde chtěla uvést projektivní techniky, které slouží k odhalení skrytých a obtížně vyjádřitelných emocí, které nelze zjistit přímým dotazováním. Jejich dělení je různorodé, ale pro tuto práci postačí jednoduché dělení dle Svobody (2015) na grafické, verbální a techniky volby (manipulační). Projektivní techniky se orientují spíše na psychologickou oblast, se kterou pracují psychologové a je zde vyžadována značná erudovanost. Z výzkumu vyplývá, že některé z technik se prolínají do sociální práce, jež využívají sociální pracovníci, kde naopak od psychoterapie, se dobrá znalost jednotlivých speciálních technik získává praxí spojenou se zpětnou vazbou (Zakouřilová, 2014, s. 75).

Rozhodla jsem se v této práci zmínit pouze ty techniky, které souvisí s daným tématem a které vplynuly z výzkumu jako aktuálně využívané sociálními pracovníky při práci s dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči. V tomto případě zde budou využity pouze dva způsoby členění dle Svobody (2015), a to grafické a verbální. Ovšem jak lze vidět níže, v sociální práci se tyto dva způsoby dělení vždy sejdou. Grafická technika bývá vždy doplněna verbální stránkou.

Co se týče verbálních technik, mají určitou nevýhodu. Jsou vázané jazykem. S tímto děti nemusí být v souladu, nejen z důvodu přítomnosti cizí osoby, ale také kvůli jazykovým

bariérám. Ovšem na druhé straně, bez slovního komentáře a rozhovoru nelze na jisto chápat, co tím dítě chtělo sdělit.

Oproti tomu grafické neboli kresebné techniky mají u dětí svoji výhodu, a to ochotu kreslit. Možné je využití technik kresby i při navázání kontaktu s dítětem. Dle Svobody (2015, s. 271), kreslení umožňuje uvolnění, snižuje napětí, odstraňuje nedůvěru a nejistotu, která by mohla nabourávat spolupráci. V tematické kresbě lze zjistit i způsob nazírání a postoj k dané situaci, např. k rodinným vztahům či k uspořádání rodiny po rozvodu.

4.2.1 Rozhovor

Rozhovor v sociální práci, a to nejen při práci s dětmi, má nezastupitelné místo. Je zároveň považovaný za nejstarší a základní techniku sociální práce. K této technice se také řadí pozorování, které je neodmyslitelně s rozhovorem spjaté.

Dle Svobody (2015, s. 36) je rozhovor prostředkem, který slouží k navázání kontaktu s dítětem. V závislosti na věku dítěte, se adolescenta lze na začátku rozhovoru zeptat, zda mu můžeme tykat nebo vykat. To v praxi děti ocení a obvykle souhlasí s tykáním. U rozhovoru s dítětem je důležité přizpůsobit komunikaci úrovni dítěte, proto je vhodné používat hovorový jazyk. Svoboda zároveň nedoporučuje u dětí využívat techniku mlčení.

Během rozhovoru je nesmírně důležitá schopnost naslouchání a porozumění tomu, co dítě říká nejen verbálně, ale i svým tělem. Tudiž s rozhovorem je úzce spjato i pozorování, kdy se sleduje mimika a gestika dítěte. V rozhovoru by se, přiměřeně věku a schopností dítěte, mělo používat i parafrázování, aby se sociální pracovník ujistil, zda danou věc pochopil správně. Součástí rozhovoru by mělo být i oceňování a povzbuzování dítěte s tím cílem, že to bude motivovat dítě k dalšímu povídání (Zakouřilová, 2014, s. 27).

4.2.2 Kresba začarované rodiny

Kresba začarované rodiny je známou grafickou technikou doplněnou o verbální dotazování, kterou je vhodné použít při mapování vztahů v rodině. Tato technika je vhodná pro děti předškolního a mladšího školního věku. Instrukce zní: „*Nakresli obrázek,*

jako kdyby přišel kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířete. Ty si musíš vymyslet, jaké zvíře by se na koho asi tak nejlépe hodilo.“ (Matějček, 2002a, s. 35).

V proměně jednotlivých členů lze vidět určitou symboliku, jejíž význam je zašifrovaný a dítě si jej nemusí uvědomovat. Je to způsob, jak může sdílet informaci, kterou by neumělo či nechtělo vyjádřit. Nevýhodou této techniky, jak píše Svoboda (2015, s. 307), je možné ovlivnění aktuálními mediálními vlivy, kdy v jednom období většina dětí kreslilo dinosaury, protože je vidělo v televizi.

Jak zmiňuje nejen Zakouřilová (2014, s. 84), ale také Novák (2004, s. 17), na závěr této techniky je důležité s dítětem kresbu rozebrat. Doptávat se na to, proč maminku namalovalo jako motýla a tatínka jako pejska. Je důležité si uvědomovat, že dospělý a dítě vnímá odlišně. Proto je vysvětlení samotného dítěte důležité, protože dospělý nemůže vědět, které zvíře se právě teď nachází u dítěte v oblibě, třeba vlivem populárního filmu.

Jak dále popisuje Novák (2004, s. 46), dotazování by nemělo být formou výslechu, ale spíše pomocí tzv. cirkulárního dotazování dle Úlehly (2005), jak dítě vnímá vztahy v rodině, což následně také může být porovnáno s ostatními tvrzení od jiných členů rodiny (rodiče, sourozenec). Jde o otázky typu „*Nakreslil/a jsi rodiče, jak na sebe štekají, co vlastně ve skutečnosti dělají, že to je jako štekání?*“

4.2.3 Dva domečky

Tato technika je dle Zakouřilové (2014, s. 88) vhodná v situacích, kdy se rodiče rozvádějí a nejsou dohodnuti v otázce výchovy. Zároveň ale upozorňuje na věkové omezení u dítěte. Nejvhodnější použití této techniky je u dětí předškolního věku. Jakmile by dítě bylo schopno pochopit význam techniky, nelze ji realizovat. Pomocí této techniky sociální pracovníci odkrývají přání a představy dítěte o budoucím uspořádání rodiny.

Opět se jedná o techniku grafickou, která je ovšem doprovázená komunikací mezi sociálním pracovníkem a dítětem. Dítě má za úkol namalovat dva jednoduché domečky. Podmínkou je, že domečky musí být stejné. Během kreslení si povídají o prvcích domu, aby pozornost dítěte byla soustředěna jen na jednotlivé domečky. Následně si dítě zvolí, který domeček je maminky a který tatínka. Jakmile je určeno, který domeček patří mamince a který tatínkovi, následuje doptávání se otázkami typu: „*Který domeček by sis*

vybral/a?“ nebo „*Ve kterém domečku bys chtěl/a bydlet?*“ V návaznosti na danou situaci je možné se dítěte doptat, proč si daný domeček vybralo (Zakouřilová, 2014).

4.2.4 Srdce

Další technika je orientovaná na zjištění přijímané a vysílané lásky a spojených prožitků s touto oblastí. Technika se řadí ke grafickým a zároveň také k verbálním technikám. Jde o to, že dítěti se předloží papír se dvěma srdci. Jedno ze srdcí se soustředí na lidi z rodiny, koho má dítě rádo. Oproti tomu druhé srdce je zaměřené na lidi z rodiny, kteří mají dítě rádi. Dle Zakouřilové (2014, s. 146) je po doplnění jednotlivých členů rodiny do srdcí následně vše rozebráno. Využívají se otázky typu: „*Komu dáváš nejvíce lásky a kdo dává nejvíce lásky tobě?*“ nebo „*Přál by sis některá políčka zvětšit nebo zmenšit?*“

Co se týče věku, Zakouřilová (2014, s. 146) konkrétní hranici věku neuvádí. Pouze zmiňuje, že je vždy důležité vysvětlit postup přiměřeně dle věku a zralosti dítěte. Zároveň ještě doporučuje, že je nevhodné používat tuto techniku při práci s dětmi, u kterých lze vidět, že trpí nedostatkem potřebné lásky.

4.2.5 Hra s kameny

Dle Zakouřilové (2014, s. 95) techniku Hru s kameny lze využít v jakémkoliv věku dítěte a nejen to, lze ji aplikovat i na dospělé. Jak píše autorka, možnosti uplatnění jsou široké. Je možné ke kamínkům přiřazovat osoby, pocity, přání či možnosti řešení. Nedílnou součástí této techniky je vždy rozhovor nad vytvořenou sestavou kamínků.

Podmínkou však je dostatečné množství kamínků v různých velikostech a barvách. V této technice je zajímavým prvkem ukázka, kam se dítě v roli kamínků postaví (Elichová, 2017).

V souvislosti s dětmi a rozvodovou situací je základním zadáním, že každý kamínek představuje konkrétního člena rodiny a jejich umístění je formulováno na základě současné rodinné situace. Důležité je všimnout si vzdálenosti mezi jednotlivými kamínky, jejich barvy a velikosti a také verbálního projevu dítěte. K tomu také patří pozorování reakcí dětí, protože jak je známo, jejich reakce jsou upřímné. V souvislosti s rozvodovou situací lze dítěti podávat otázky typu: „*A jak bys to chtěl/a ty? Jak by to pro tebe bylo nejlepší? Jak by si to přál tenhle kamínek? Mohl/a bys tento kamínek posunout tam, jak*

bys to ty chtěl/a ty, aby to tak bylo? Když teď tyto kameny (rodiče) rozestavíme takto, kam postavíme tento kamínek (dítě)?“ (Zakouřilová, 2014, s. 97).

Na závěr této techniky je důležité pozitivní zakončení nějakou vhodnou sestavou kamínek, aby se odreagovaly od náročnějších témat, které se probíraly. Jak píše Zakouřilová (2014, s. 97): „*Děti se snažíme šetřit a chránit, zvláště v situacích, které jsou pro ně těžké.*“

4.2.6 Herní pískoviště – Sandplay

Autorkou je britská dětská lékařka Margaret Lowenfeld. Dora Kalff tuto techniku rozpracovala. Nevylučuje, že kromě u dětí lze tuto techniku využít také u dospělých. Předností této techniky je, dle autorky, usnadnit způsob, jak se dostat k myšlenkám dítěte (Práce s Dora Kalff, 2017).

Technika Sandplay, v českém překladu Herní pískoviště, je terapeutickou technikou a řadí se mezi novější techniky. Je založena na hře s pískem a figurkami, jako jsou zvířátka, pohádkové bytosti a další. Při použití této techniky lze objevovat dětské zdroje, jeho konfliktní témata a postoje. Hra na pískovišti umožňuje dítěti odstranění bariér vůči cizí osobě, v tomto případě vůči sociálnímu pracovníkovi, snížení napětí a také navázání důvěrného vztahu. Při této technice není až tak důležitý rozhovor s dítětem. Většinou má dítě volnější ruku a sociální pracovník s dítětem pouze zvědomuje a pojmenovává jednotlivé figurky a situace, které na pískovišti vytvořilo. Cílem této techniky je uvolnění a uklidnění dítěte od konfliktních situací, které ve své rodině, spojené např. s rozvodovou situací, zažívá. Přeci jen písek je něco, co děti znají a s čím si hrají. Technika Pískoviště poskytuje dětem prostor, kde se věci dějí tak, jak samo dítě chce (Servis vztahů, 2020).

4.2.7 Moře emocí

Jedná se o novou terapeutickou techniku, která vystihuje emoce. Mohou se klást otázky typu: „*Jak se dnes máš? Jak se cítíš, když jsi u maminky/tatínka? Která z karet vystihuje nejlépe tvoji náladu?*“ Karty usnadňují komunikaci mezi sociálním pracovníkem a dítětem. Dítě kupříkladu může říct, že se cítí smutně, ale přitom když vybere kartu, můžeme zjistit, že není smutné, ale spíš našťavané. Poté se dle možností dítěte doptávat „*Co to vlastně je? Jak to prožíváš?*“ (B-creative, 2020).

U těchto karet není věkové omezení. Jejich využití je velké. I přesto, že svým vzhledem působí spíše pro mladší děti, lze je využít i při práci s dospělými buďto jako s jednotlivcem či ve skupině (B-creative, 2020).

4.2.8 Tři přání

Pomocí verbální techniky sociální pracovník zjišťuje aktuální přání a pocity dítěte. Zadání může mít podobu pohádkové babičky s kouzelným proutkem, která by dítěti mohla splnit tři přání. Dítě může jednotlivá přání napsat nebo je může říct, to se odvíjí od věku dítěte. Poté se přání dítěte společně rozebírají. Zakouřilová (2014, s. 86) uvádí možnosti, jak se dítěte doptávat v případě, kdy si dítě přeje bydlet v domečku: „*Kdo všechno by kromě tebe ještě v tom domečku měl bydlet?*“ Na závěr techniky je důležité dítěti sdělit, že ve skutečnosti takovou babičku nemůže potkat, že tohle je možné jen v pohádkách. Tím se zamezí vzniku nerealistické naděje.

5 Metodologie výzkumu

Pro naplnění cíle byla zvolena kvalitativní metoda. Realizace výzkumu proběhla pomocí polostrukturovaných rozhovorů s předem vybranými respondentkami, které musely splnit jediné kritérium, a to mít zkušenost ve své praxi se zapojováním dětí do procesu rozhodování o střídavé péči. Kvalitativní metoda byla zvolena nejen z důvodu autentičnosti, ale také z praktického důvodu, kdy by pro kvantitativní výzkum nemusel být dostatek respondentů se zkušeností potřebnou pro tento výzkum.

5.1 Představení použité metody

Výzkum je kvalitativního charakteru. Tento přístup umožňuje proniknout do hloubky zkoumané problematiky. Zaměřuje se na „*odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme ... a získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme*“ (Strauss a Corbinová, 1999, s. 11 in Švaříček a Šedřová, 2014, s. 24).

Vzhledem k cíli práce je kvalitativní přístup vhodný. Nejen, že se dostává více do hloubky, ale také podle Hendla (2016) je výhodou tohoto přístupu možnost získat podrobný popis zkoumaného tématu. Na základě otevřeného kódování jsem získala kódy, které *následně seskupuji dle podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti*. (Švaříček a Šedřová, 2014, s. 221). Dle Strausse a Corbinové (1999, s. 39): „*Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby.*“

Ke sběru potřebných dat je použit polostrukturovaný rozhovor, který je do určité míry strukturovaná konverzace, kterou výzkumník řídí pomocí hlavních a navazujících otázek (Švaříček, Šedřová, 2014, s. 162). Dle Miovského (2006) je polostrukturovaný rozhovor nejčastěji využívanou metodou. Při polostrukturovaném rozhovoru je zapotřebí si vytvořit určité schéma otázek, které navazuje na výzkumné otázky. Jejich pořadí je v průběhu rozhovoru možné měnit či pokládat doplňující otázky. Sestavila jsem si předem otázky (uvedeny v příloze), které byly následně kladeny v rozhovorech se sociálními pracovníky. Držela jsem se připravených otázek, ale zároveň jsem se také snažila pružně reagovat na výpovědi jednotlivých respondentek pomocí doplňujících otázek.

Jak uvádí Švaříček a Šed'ová (2014, s. 175): „*Jeden z důležitých bodů kladení otázek účastníkům výzkumu je jejich srozumitelnost pro dotazovaného.*“ Touto skutečností jsem se při pokládání otázek řídila a snažila jsem se o minimalizaci možných nedorozumění tím, že jsem před absolvováním rozhovorů se sociálními pracovníci poskytla otázky rozhovoru osobě, která má v sociální práci dlouholetou praxi, a také ještě před samotnými rozhovory jsem konečnou verzi konzultovala s vedoucí práce. Před realizací rozhovoru jsem kladla důraz na vhodné, ničím nerušené, prostředí.

5.2 Formulace cíle a výzkumných otázek

Hlavním cílem výzkumu je na základě analýzy literatury a pramenů a zkušeností sociálních pracovníků zjistit a představit metody a přístupy aktivně zapojující dítě, jež jsou využitelné sociálním pracovníkem v rámci rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče. Výzkum poukazuje na zjištění zkušeností sociálních pracovníků se zapojováním samotného dítěte do procesu rozhodování o střídavé péči. Dále zjišťuje, kdy je vhodné nechat podílet dítě na rozhodování o střídavé péči a kdy naopak je vhodnější do procesu rozhodování o střídavé péči dítě nezapojovat. Zaměřuje se na vhodné přístupy, metody a techniky, které využívají sociální pracovníci při práci s dítětem a díky kterým lze získat samotné vyjádření dítěte.

Hlavní výzkumná otázka zní: **Jak sociální pracovníci aktivně zapojují děti do rozhodování o střídavé péči?**

Pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky jsou stanoveny dílčí výzkumné otázky:

- DVO1: Jaké zkušenosti mají sociální pracovníci s rozhodováním o střídavé péči se zapojením samotného dítěte?
- DVO2: Co považují sociální pracovníci za příznivou/nepříznivou situaci, kdy nechat podílet dítě na rozhodování o střídavé péči?
- DVO3: Jaké přístupy, metody a techniky jsou využívány při samotné práci s dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči?

5.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří šest sociálních pracovníků, které pracují na orgánech sociálně-právní ochrany dětí v Kraji Vysočina. Při výběru respondentů jsem nezohledňovala

genderovu vyváženost, protože je více než zřejmé, že v sociální práci, zvláště na OSPOD, najdeme více sociálních pracovníků. Také nebyl zohledňován věk jednotlivých pracovníků ani délka jejich praxe. Jediným kritériem pro volbu vhodné komunikační partnerky, byla zkušenost se zapojováním dětí do rozhodování o střídavé péči. U daných komunikačních partnerek nebyl zjišťován věk, nicméně si trůufám odhadnout, že věkové rozmezí se pohybovalo od 25 do 50 let. Avšak během sbírání dat jsem si nevšimla, že by věk či délka praxe působila velký rozdíl v jednotlivých odpovědích.

Vzhledem k tomu, že sociální pracovníce byly před začátkem rozhovoru informovány o tom, že daný rozhovor bude použit pouze ke sběru dat a následnému vypracování pro účely diplomové práce a že je rozhovor anonymní, nebudu uvádět jejich pravá jména a ani konkretizovat, o které orgány sociálně-právní ochrany dětí se jedná. Tato informace proběhla pouze ústně před začátkem rozhovoru. Proto jsem sociálním pracovnícím přidělila fiktivní jména.

5.4 Sběr dat a průběh výzkumného šetření

Vzhledem k dané situaci spojené s COVID-19 výzkum proběhl v Kraji Vysočina, v kraji, kde bydlím. Důvodem byla jednak neochota sociálních pracovníků se setkávat v nedůležitých kontaktech, ale také mé osobní omezení styku s lidmi z důvodu sdílení společného obydlí se seniory.

V první řadě jsem oslovila vedoucí orgánů sociálně-právní ochrany dětí, zda bych mohla u nich provést rozhovory se sociálními pracovníky, kteří mají zkušenosti se zapojováním dětí v rámci rozhodování o střídavé péči. Nedílnou součástí této e-mailové korespondence bylo v krátkosti seznámení s cílem diplomové práce.

S největší ochotou jsem se setkala v nejmenovaném orgánu sociálně-právní ochrany dětí, dále jen OSPOD, kde jsem v předešlé době absolvovala praxe. Domnívám se, že mi tato zkušenost usnadnila sbírání dat, a to v tom směru, kdy ke mně vedoucí i všichni pracovníci přistupovali vstřícně, bez ohledu na situaci spojenou s COVID-19. Vedoucí OSPODu mi poskytla kontakty, respektive e-mailové adresy sociálních pracovníků, se kterými jsem se pak jednotlivě domlouvala. Jednalo se celkově o tři pracovníce OSPODu. I přes časovou vytíženost jednotlivých pracovníků domluva nebyla komplikovaná a setkala jsem se s velkou ochotou se o jejich zkušenosti a názory podělit.

V následujících OSPODech již ochota nebyla tak velká. Samozřejmě to ale lze chápat vzhledem k nepříznivým okolnostem. Komunikace s vedoucími OSPODu byla delší dobu pasivní. Nakonec se rozhovoru zúčastnily dvě sociální pracovnice ze stejného OSPODu a poté ještě jedna sociální pracovnice z třetího nejmenovaného OSPODu na Vysočině.

Rozhovory s komunikačními partnerkami probíhaly individuálně a vždy na klidných místech. Jednalo se přímo o kanceláře sociálních pracovnic, anebo o místnosti určené pro konzultace s klienty.

Během rozhovoru s komunikačními partnerkami jsem se soustředila na proxemiku, vzdálenost mezi námi a na udržování očního kontaktu, který je v komunikaci zásadní. Snahou bylo, aby se komunikační partnerky v rozhovoru cítily dobře. Mimo jiné byly sledovány jejich neverbální reakce na položené otázky. Občas se u dotazovaných objevila odmlka, a to z důvodu zamyšlení se nad odpovědí, kdy požádaly o chvíli času. Nakonec mi byly zodpovězeny všechny otázky, které jsem k respondentkám směřovala. Polostrukturované rozhovory se odvíjely od předem připravených otázek a byly následně doplňovány doptáváním se k tématu a ujišťováním se o pochopení popisované situace. Na začátku rozhovoru jsem se zaměřila na zjištění demografických údajů o komunikačních partnerkách a poté jsem přistoupila ke kladení otázek. Na závěr rozhovoru jsem se ptala, zda chtějí k rozhovoru ještě něco dodat. Hendl (2016) a také Švaříček a Šed'ová (2014) vychází z toho, že ukončovací otázky jsou pro výzkum nezbytné. Tuto možnost využily jen některé respondentky.

Sběr dat probíhal od začátku října 2020 do konce listopadu 2020. Jednotlivé rozhovory byly zaznamenávány na zvukový záznam prostřednictvím mobilního telefonu. Poté následovalo převedení do doslovné transkripce a následné zpracování. Délka rozhovorů se liší, avšak lze říct, že průměrná délka rozhovoru se pohybuje kolem dvaceti minut.

Na závěr bych chtěla podotknout, že jednotlivá data by mohla být zkreslená tím, že výzkum probíhal v jednom kraji a že dotazované sociální pracovnice vychází z principů Cochemské praxe, proto je nutné na tyto skutečnosti brát ohled. Samozřejmě jsem si vědoma toho, že bych správně ještě měla ve výzkumu pokračovat, avšak pro účely mé diplomové práce a s ohledem na epidemiologickou situaci a rovněž také po konzultaci s vedoucí práce, sběr dat, na celkovém počtu šesti komunikačních partnerek, ukončuji.

5.5 Zpracování dat

Z obsahu rozhovorů jsem přepisovala kódy, které z nich vycházely. Ty následně byly zvýrazněny tučným písmem a případně doplněny komentářem významu a souvislostí. Pro lepší orientaci jsem kódy z jednotlivých rozhovorů spojila dohromady, aby mi tak vznikly kódy společné. Následně k nim byly přepsány doslovné citace s komentáři. U jednotlivých citací byla umístěna v závorkách čísla komunikačních partnerek, která byla zvolena na základě pořadí rozhovoru. Pro lepší orientaci byla čísla respondentek zvýrazněna barvou. K formulaci kategorií jsem identifikovala vztahy mezi kódy, které z rozhovorů vyvstaly. Přepsané rozhovory byly opakovaně pročitány a komentovány. Po zpracování vyšlo celkem šest kategorií.

6 Sociální práce s dětmi v procesu rozhodování o střídavé péči

Tato kapitola je věnována prezentaci zjištění z výzkumu týkajícího se zapojování dětí do procesu rozhodování o střídavé péči z pohledu sociálních pracovníků. Jak už je výše uvedeno, data byla získána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s šesti komunikačními partnerkami, které mají díky své praxi zkušenosti s aktivním zapojováním dětí v procesu rozhodování. Proto následná gramatická formulace sociálních pracovníků bude v ženském rodě.

6.1 Zkušenosti sociálních pracovníků s rozhodováním o střídavé péči se zapojením samotného dítěte

Tato podkapitola je věnována dílčí výzkumné otázce číslo jedna, která se týká zkušeností sociálních pracovníků při rozhodování o střídavé péči se zapojením samotného dítěte. Pojednává o situacích, které komplikují zjištění skutečného názoru dítěte a rovnou také nabízí spektrum, které je potřeba při chování dítěte zohledňovat.

6.1.1 Problematické zjišťování názoru dítěte

Do této kategorie jsou zahrnuty odpovědi dotazovaných, které se během zapojení dítěte do procesu rozhodování setkaly s překážkami, které ovlivňovaly vyjádření dítěte. Dalo by se říct, že všechny respondentky se během své praxe setkaly s okolnostmi, které komplikují zjišťování názoru dítěte. K vymezení kategorie byly použity kódy: normální vztah, věk dítěte a situace nevhodné pro zapojení dítěte.

Prvním úskalím, které může ovlivnit vyjádření samotného dítěte, je jeho vztah k rodičům. Velkou roli ze strany dítěte hraje nechtěnost potenciálního ublížení jednomu z rodičů tím, že by vyjádřilo svůj skutečný názor. Tuto skutečnost si uvědomuje paní Pavla: „*Pokud tam je vztah k rodičům, řekněme normální, kdy děti je mají rády, tak jim nechtějí ublížit.*“ Tento fakt se jeví jako přirozený, protože u dítěte, které má rádo oba rodiče, lze konstatovat normální vztah, který má být mezi rodiči a dětmi přítomen. Dle paní Hany jisté ovlivnění názoru dítěte může mít potenciál v obavě dítěte ze ztráty jednoho z rodičů: „*Protože nechce nějakým způsobem přijít ani o jednoho z těch rodičů.*“ Zároveň to dle paní Pavly může u dítěte vyvolat potřebu přizpůsobit se tomu, co chtějí rodiče, aniž by si

uvědomovaly, co to pro ně bude znamenat: „*Takže na to v podstatě přistoupí, ač si možná nejsou zcela jisté, jak to bude, jaký to pro ně bude mít přínos.*“ Je také jisté, že na dítě může být v této situaci vyvíjen určitý tlak, když se po něm chce jeho vyjádření se k situaci, jak uvádí paní Sára: „*...a teď ještě vlastně se má rozhodnout mezi mámou a tátou, který má prostě oba rádo.*“ Citace paní Sárý může působit tak, že si myslí, že má po dítěti chtít vyjádření preference. Avšak současně sama vnímá, jakou to má mez. Je možné se domnívat, že u ní došlo k jistému nepochopení zákonné povinnosti zjišťovat názor. Respondentky se shodují, že skutečný názor dítěte může být samotným dítětem upozaděn, neboť dobrý vztah s oběma rodiči je pro dítě prioritní, dalo by se říct nadřazený, a proto ve skutečnosti svůj názor k situaci přehodnotí dle svých rodičů, aniž by rodiče na dítě vědomě působili.

Dalším úskalím, které by mohlo znemožňovat zjištění přání dítěte, je jeho nízký věk a následná relevance jeho vyjádření. S tímto se také pojí rozumová vyspělost dítěte, která může být u každého dítěte stejného věku odlišná anebo také u dítěte předškolního věku může být jeho intelekt podobný dítěti školního věku. Ukazuje se, že v posouzení, zda je dítě předškolního věku schopné adekvátně sdělit svoje přání, je nutné přistupovat ke každému dítěti individuálně nikoli ho mechanicky škatulkovat do jasně ohraničené kategorie malého dítěte, se kterým nelze pracovat pro jeho nízký věk. Proto je také při rozhodování, zda od dítěte zjišťovat jeho názor či nikoli, tento faktor nutné zvážit. Obecně lze říct, že respondentky se shodují na tom, že nelze zjišťovat názor od dítěte, které neumí mluvit. Hranice, od jakého věku dítěte názor zjišťovat nebo nezjišťovat, není z výpovědi dotazovaných jednotná. Paní Lada nevidí smysluplnost v dotazování dětí mladších pěti, šesti let, ale zároveň nevylučuje výjimku s dětmi od pěti let pracovat a zjišťovat tak jejich názor: „*Pokud by bylo mladší, než je pět let nebo šest let. Není to úplně věkově ohraničené, tak jak jsem říkala. Tak jak je schopno to posoudit adekvátně tu situaci.*“ Následně pak doplňuje: „*...my zjišťujeme názor, kdy to dítě je schopno mentálně už s námi vést rozhovor. Takže zhruba už pracuji s dětma od pěti let.*“

Shodné ohraničení lze očekávat i u paní Silvy, která se vyjadřuje k nízkému věku dítěte, u kterého nezjišťuje jeho názor. Nicméně se ukazuje, že do skupiny dětí nízkého věku řadí vždy děti mladší čtyř let. Pětileté děti do této skupiny řadí jen někdy, a to v závislosti na jejich rozumové vyspělosti: „*Určitě jsou to ty malé děti, takové ty čtyřleté, tříleté někdy i pětileté...*“ Stejně tak věkovou hranici vnímá i paní Sára: „*...většinou tak od pěti, šesti let dítěte.*“

Od pěti let zjišťuje názor dítěte i paní Anna, která však podotýká odlišný přístup k názoru dítěte staršího deseti let než k vyjádření pětiletého dítěte: „*Je to hodně o věku. Samozřejmě, jinak se díváme na názor dítěte, nebo já, konkrétně se dívám na dítě, kterému je deset let, dvanáct let a na jiné dítě, kterému je šest let, pět let.*“

Oproti tomu je pro paní Hanu zjišťování názoru dítěte opodstatněné až od nástupu na základní školu. Dřívější věk vnímá nedostatečný pro formulaci skutečného vyjádření samotného dítěte: „*Předškolní věk je tam určitě limit a potom samozřejmě až to dítě nastupuje do školy do té první třídy a začíná nějakým způsobem to chápat, tak si myslím, že už je to lepší.*“

Nejasnou věkovou hranici udává paní Pavla, která není konkrétní. Nevylučuje zjišťování názoru u dětí útlého věku, nicméně shledává, že to není běžné: „*Z praxe vím, že i soud vyslychal dítě ve věku čtyř let, v souvislosti s tímhle. To byl asi tak nejnižší věk.*“ Zjevně s dětmi nižšího věku nepracuje tak často. Spíš se to jeví tak, že se řídí hranicí věku danou zákonem: „*...už je jim více let, řekněme než těch dvanáct, což je vlastně v Občanském zákoníku, tak tam je to jasné.*“ Občanský zákoník se již ale nezabývá tím, zda dítě vyjádří skutečně to, co si přeje.

Zajímavou skutečností je, že respondentky se nevyjadřovaly k nonverbálním projevům dítěte, které mohou fakticky vypovídat více než ústně sdělený názor dítěte. Neverbální komunikaci dle Vybírala nelze obelhat. Dítě může říkat cokoli, ale neverbální projev lhát neumí (Vybíral, 2005, s. 83). Způsoby neverbální komunikace nám poskytují informace o tom, co se děje v nitru člověka, s tím, jak se cítí a co si myslí. Jsou záměrné, a tedy vědomé nebo nezáměrné, a tedy nevědomé (Doherty-Sneddon, 2005, s. 12). Na druhé straně si respondentky všímají, že děti svůj názor upozadují. Mohou tedy neverbální sdělení dětí fakticky vnímat, avšak to v rozhovorech nepovažovaly za legitimizující určitý krok či rozhodnutí na straně sociální pracovnice. Je tedy možné, že respondentky si to vykládají tak, že od dvanácti let mají povinnost se dítěte zeptat, u koho chce být. K tomuto zjištění došlo až během analýzy rozhovorů, a tudíž už dotazování nebylo možné prohloubit, aby bylo možné poznatek prezentovat s plnou jistotou. Psychologové Klimeš (2015) a Vágnerová (2012) se shodují, že by se dítěti neměla klást přímá otázka na to, se kterým z rodičů by chtělo v budoucnu být, protože by to dítě mohlo vnímat jako zavržení druhého rodiče. Jenže přímé položení takové otázky Občanský zákoník výslovně neukládá, ačkoli rozhovor s dítětem může v takovou otázku nakonec vyústit. Z analýzy

vyjádření dotazovaných plyne, že by bylo vhodné u pracovníků na těchto pozicích zavést důkladné právní proškolení spojené s reflexí ze strany dětského psychologa.

6.1.2 Nezdravý vztah mezi rodičem a dítětem

V této kategorii jsou zahrnuty odpovědi všech dotazovaných respondentek, protože se všechny ve své praxi setkaly s určitým ovlivňováním dětí ze stran rodičů. V případě, kdy rodiče nejsou schopni dojít ke společné dohodě, se lze domnívat, že se popouzení dětí stává v těchto situacích udržitelným negativním trendem v této společnosti. K vymezení kategorie byly použity tyto kódy: nezdravý vztah, ovlivňování dětí, rozpoznání ovlivňování a nevědomé ovlivňování.

Samotný konflikt mezi rodiči nezůstává často jen mezi nimi, ale bývají do toho zatahovány právě i samotné děti. Bývá to v situacích, kdy jeden z rodičů není smířený s důvody, které vedly k rozpadu rodiny nebo také v obavě rodiče, že po rozvodu zůstane sám, a proto se snaží dostat dítě na svoji stranu. Také Trnka (1974) ve svém výzkumu uvádí, že s popouzením se nejčastěji můžeme setkat u rodin, kde je mezi rodiči zvýšená míra konfliktů. Častou příčinou vzniku popouzení vůči druhému rodiči jsou také situace, kdy rodiče mezi sebou nemají dohodnutou budoucí úpravu poměrů nezletilého dítěte. Sociální pracovníce se často setkávají s nepříznivými situacemi, ve kterých se děti v rámci rozvodového řízení nacházejí. Paní Hana v takových případech vidí ovlivňování dětí: „*v té vyšší míře.*“ Také paní Sára hodnotí ovlivňování dětí jako častý jev: „*...bývá to často, jako není to vždy, ale bývá to často...*“ Paní Hana v situacích, kdy je přítomna větší míra konfliktů mezi rodiči, vnímá časté ovlivňování dětí vůči druhému rodiči: „*Tak tam ty manipulace jako ovlivňování dochází, tam už bych dala tu škálu největší.*“ Stejný postoj zaujímá i paní Silva: „*A tam, kde je ten rodičovský konflikt...Někdy je to úplně markantní, co se tam děje.*“ Ostatní dotazované se vyjadřují neutrálně. Paní Anna se přiklání k odlišnosti každého případu, kdy není možné ovlivňování dětí přesněji specifikovat: „*...záleží přímo na tom případě. Těžko bych to mohla specifikovat.*“

O nezdravém vztahu lze hovořit v případě, kdy rodiče mají mezi sebou nevyřešený konflikt, který může být podnětem pro ovlivňování dítěte tím, že se snaží v očích dítěte být tím lepším rodičem, u kterého může a má vše. Z toho samozřejmě pro dítě plynou jisté klíčky, jak dosáhnout svých nároků, které by rodiče za normální situace nepovolili. Proto často rodiče svým dětem kupují to, co děti chtějí, a odprošťují je od povinností,

kteřé by měly být pro dítě běžné. Z výpovědí dotazovaných jednoznačně vyplývá, že nejčastěji se v praxi setkávají s formou „*uplácení*“ dětí, spojeným s různými úlevami. Konkrétně o tom hovoří paní Hana: „...*různé uplácení, vyhovování dětem skoro ve všem, spojené s výhodami.*“ A také paní Sára: „*Stává se, že ty rodiče se snaží si je kupovat nebo, že jeden z rodičů se bojí chtít po dítěti třeba pomoc v domácnosti nebo mu zakázat jít ven, když něco nesplní a podobně...*“ Také paní Anna se o tom konkrétně zmiňuje: „...*kdy opravdu ten rodič se snaží, řeknu narovinu, uplácet to dítě...*“ Obdobně to vnímá i paní Lada: „*Jako může tam docházet právě k manipulaci a toho kupování si dětí.*“

Z výpovědí respondentek je zřejmé, že každá má zkušenosti s případy, kdy na děti byla vyvíjena určitá manipulace ze stran rodičů, ať již vědomá či nevědomá. Na vnější okolí může chování rodičů vůči dětem působit cíleně. Rodiče jsou sami pod vlivem emocí a nemusí si být vědomi, že ovlivňují své dítě tím, že mu kupují, co si přeje. Postoje dotazovaných k nevědomému ovlivňování se liší. Z pohledu paní Silvy se o nevědomé ovlivňování ze stran rodičů jedná v případech, kdy děti odjíždějí za druhým rodičem: „...*těmi komentáři toho druhého rodiče. Tím loučením, které je... že opravdu to dítě jde k druhému rodiči a ten rodič to enormně prožívá, dítě drží, jak kdyby vydrž to tam, přežij to tam, vrať se.*“ Nevědomé ovlivnění může být dle paní Hany způsobeno pouhou přítomností rodiče. Stejně tak k nevědomému ovlivňování přistupuje i paní Pavla: „...*ale bylo to spíš ovlivněno tím, že si to tak přáli rodiče a ony se jim snažily nějak zavděčit...*“ Uvedené chování dítěte by se také dalo přiřadit k normálnímu vztahu rodiče a dítěte. Faktem je, že dítě svůj názor bere jako sekundární a vychází z toho, co chtějí rodiče, a proto se mnohdy k situaci nevyjádří tak, jak by samo chtělo. Stává se tak upozaděné tím, že se podřizuje rodičům. V daných momentech je to normální jev. Avšak v situacích, kdy se řeší budoucí uspořádání rodiny, by se k tomu mělo vyjádřit tak, jak to cítí, sdělit, co mu vyhovuje, a naopak, co mu nevyhovuje.

Dotazované se shodují, že v určité míře rozeznají ovlivněné dítě, zároveň ale jsou limitovány osobními domněnkami a následným prokázáním. To shrnuje paní Lada ve své odpovědi: „*Ono není ani tak těžké to poznat, protože to pozná i lajk, nemusíte být psycholog a poznáte to. Ale je mnohem těžší dokázat tu manipulaci.*“ Z výpovědí respondentek se ukazuje, že v praxi se mezi rodiči, obzvláště u těch, kteří jsou v konfliktu, často objevuje popouzení dětí vůči druhému rodiči. Dotazované v tomto směru vnímají své omezené prostředky, proto by bylo vhodné jejich sebevědomí při práci s touto rodinou zvýšit, a to minimálně na úrovni odborného proškolení spojeného s reflexí psychologů.

6.2 Příznivá a nepříznivá situace z pohledu sociálních pracovníků pro zapojení dítěte do procesu rozhodování o střídavé péči

Následující podkapitola je zaměřena na výzkumnou otázku číslo dvě. Týká se situací, které jsou příznivé, a tedy i vhodné pro zapojení samotného dítěte, ale také situací, které jsou naopak nevhodné pro to, aby bylo do procesu rozhodování zapojené samotné dítě.

6.2.1 Postoj sociálních pracovníků ke střídavé péči

V této kategorii jsou odpovědi dotazovaných, které během své praxe zaujaly určitý postoj ke střídavé péči, který je formulován jejich dosavadními zkušenostmi. Pro tuto kategorii byly použity kódy: společná péče jako varianta, střídavá výchova, role sociálních pracovníků, střídavá výchova-kdy ne a postoj sociálních pracovníků.

Nejobvyklejší uspořádání rodiny po rozvodu bývá ještě stále výlučná péče jednoho rodiče, a to nejčastěji matky. Do podvědomí se dostává i střídavá péče, protože v posledních letech dochází k nárůstu případů svěření dítěte do střídavé péče obou rodičů. Kdežto institut společné péče se v České republice v praxi tolik nevyužívá. I z výzkumu je zřejmé, že se společnou péčí se v praxi sociální pracovníci zatím moc nesebkávají. Tento fakt vyplývá z odpovědi paní Sary, která hodnotí společnou péči jako laickou veřejností neznámou: „*Rodiče se mohou domluvit na společné péči, která není úplně tak známá a je to na podobném principu jako střídavá péče, akorát že to nemá pevně stanovené hranice...*“ Zároveň se sama staví ke společné péči jako vhodnějšímu uspořádání rodiny po rozvodu rodičů, když jsou splněny rodiči určitá kritéria pro to, aby společná péče mohla fungovat: „*Ale úplně sama za sebe se ke střídavé péči nepřikláním. Když už tady ty rodiče mám a oni nevědí, co a jak, tak jim vysvětluji, jaké jsou formy péče, s tím, že jim sdělují i informaci o společné péči, protože skoro nikdo tuto možnost nezná.*“ Oproti tomu paní Pavla, Silva a Hana se shodují na přínosu samotné střídavé výchovy jak pro dítě, tak i pro rodiče. Díky střídavé výchově může docházet k efektivní organizaci zaměstnání a následnému přerozdělení péče o dítě. Dítěti se tím tak může dostat daleko víc péče, než tomu bylo v době před rozvodem a zároveň jsou dítěti zachovány rovnoměrné vztahy s oběma rodiči, na které má právo. Paní Pavla uvádí: „*...střídavá výchova leckdy může být i pro děti přínosná v tom, že rodič, který má dítě v tu určitou dobu, se mu může věnovat, zatímco v tu dobu, kdy u něho není, tak se věnuje své práci, případně koníčkům.*“ Paní Silva neopomíná na právo dítěte: „*No a taky to, že dítě má*

právo na péči obou rodičů, tak to v tom hraje roli. “ Paní Hana vidí ve střídavé výchově přínos zejména v přítomnosti obou rodičů: „A je to i určitě vhodné z důvodu i nějakého budoucího vzoru v rámci partnerských vztahů.“

Paní Pavla vnímá zvyšující frekvenci střídavé péče a společné péče. Spatřuje nárůst případů jak u střídavé péče, tak i u společné péče: *„Ale ta střídavá výchova je čím dál častější a stejně tak společná výchova. Ta se taky čím dál více objevuje.“* Je možné, že její postoj k rostoucí frekvenci je ovlivněn právě její dlouholetou praxí, kdy tento rostoucí jev může porovnávat se začátkem své práce na OSPOD.

Klesající frekvenci střídavé výchovy naopak vnímá paní Anna: *„...víceméně teď ta střídavá výchova mi přijde, že je umírněnější, takže méně užívaná, ale využívaná je, s tím že samozřejmě jsou do toho zapojovány děti.“* Její postoj ke střídavé výchově a klesající frekvenci může být ovlivněn tím, že se v nedávné době vrátila z rodičovské dovolené. Oproti paní Pavle naopak vnímá pokles počtu svěřených dětí do střídavé péče. K všimnutí je zde posun, který nastal po návratu z rodičovské dovolené a který dotazovaná také vnímá, neboť zmiňuje aktivní zapojování dětí do procesu rozhodování.

Oproti tomu paní Hana má zkušenosti se střídavou péčí převážně v situacích, kdy se sami rodiče na této formě úpravy dohodnou a není zapotřebí většího zásahu ze stran úřadů: *„Střídavých péčí, ve kterých se rozhoduje, stále není tolik.“*

U dotazovaných je vnímán různorodý postoj k frekvenci střídavé péče, a to především u respondentek, které mají odlišnou délku praxe. Určitý progres střídavé péče spatřují pracovnice bez ohledu na jejich délku praxe, nicméně se rozcházejí ve vnímání četnosti případů, kdy bylo rozhodnuto pro střídavou péči. Na čem se ale respondentky shodují, je nefunkčnost střídavé péče u rodin, kde jsou rodiče mezi sebou v konfliktu. Častým nešvarem mezi rodiči je problematická komunikace. Na základě své praxe vnímají v těchto situacích střídavou péči jako nefunkční. Paní Sára: *„Z praxe vím, a už se mi to stalo opakovaně, že soud nařídil střídavou péči tam, kde ti rodiče spolu nemluví a nejsou schopni se domluvit ani na tom, že A je A a B je B. A potom ti rodiče nám sem každý den volají, každý den sem chodí a my řešíme, kdo platí kroužek...“* Stejný postoj zaujímá i paní Hana, která uvádí konkrétní příklad ze své praxe, kdy matka nesouhlasila se střídavou péčí a byla ochotná manipulovat dětmi, aby dosáhla výlučné péče, kterou chtěla již od začátku zahájení opatrovnického řízení: *„Tatínek střídavou péči chtěl, maminka ne. Maminka chtěla výlučnou. Ale po dohodě s odborníky nakonec k té střídavé péči*

došlo. *Ale nakonec tím, že maminka hodně s dětmi manipulovala a pořád tu výlučnou péči chtěla, tak stejně pak ta střídavá péče nefungovala a děti jsou teď ve výlučné péči matky.*“ Také paní Anna vychází ze své praxe a hodnotí nefunkčnost střídavé péče v případech, kdy s tím jeden rodič nesouhlasí: *„...vlastně o střídavé výchově lze rozhodnout i bez souhlasu druhého rodiče. Takže většinou pokud se to týkalo té střídavé výchovy, tak potom se naráželo především na to, že ti rodiče nebyli schopni fungovat v rámci střídavé výchovy, protože jeden, když to řeknu na rovinu, dělal naschvály.*“ Nefunkčnost střídavé péče spatřuje také v případě, že k nesouhlasu se střídavou péčí jednoho rodiče se přidá i samotné dítě: *„Za nepříznivou...nařídít střídavou výchovu přes přání dítěte a přes nesouhlas druhého rodiče.*“ Rovněž se také shodují na nevhodnosti střídavé péče v přítomnosti patologií či závažnějších problémů v rodině. Paní Lada vnímá přítomnost patologií v rodině jako zásadní důvod pro nevhodnost střídavé péče: *„Pokud tam jsou nějaké patologie, nějaké závislosti, psychiatrické onemocnění, tak potom to není určitě vhodné pro střídavou péči, ale jinak ano.*“ Shodný názor lze předpokládat i u paní Anny, která mimo jiné také spatřuje přítomnost obtížnějších problémů jako nevhodné pro uspořádání rodiny ve formě střídavé péče: *„...dle mě by střídavá výchova neměla smysl, pokud by tam byly problémy.*“ Zároveň také vnímá, že u menších dětí je střídavá péče jako forma uspořádání rodiny po rozvodu nevhodná. Vhodnost střídavé péče vnímá až u starších dětí, kdy již lze předpokládat, že chápou situaci a mají v sobě ucelené základní věci: *„Za mě, co já mám dobré zkušenosti s tou střídavou výchovou, tak opravdu až u toho druhého stupně základní školy, kdy to dítě se může vyjádřit, má to nějakým způsobem v hlavě uspořádané. Takže u těch menších dětí, co vím v rámci své praxe, to nedělá až takovou dobrotu.*“ K tomu paní Hana doplňuje nevhodnost střídavé péče u dětí se specifickými potřebami: *„...anebo když dítě má svoje specifické potřeby.*“

Před samotným opatrovnickým řízením, kdy vystupují jako kolizní opatrovník a hájí zájmy dítěte, vnímají dotazované svoji roli nejen ve vztahu k dětem, ale i k rodičům. Svoji roli vnímají ve zprostředkování odborné pomoci a edukaci rodičů, aby byli lépe ukotvení v situaci a dokázali si představit všechny okolnosti, které se střídavou péčí přicházejí či jim sdělily další možnosti, které by byly pro danou rodinu vhodnější. V následující citaci se u paní Silvy objevuje reflexe jisté rozmanitosti její role v samotném procesu, než dojde k samotnému opatrovnickému řízení: *„...já jsem zprostředkovatel různé pomoci i těm rodičům. Jsem průvodce tím procesem toho rozchodu...Jsme samozřejmě i nějaká autorita, která má možnost na rodiče nějakým způsobem působit. Jsem samozřejmě*

i osobou, mnohdy ve stylu mediátora...Ten, kdo má možnost získat názor a promluvit si s dítětem.“

Postoj dotazovaných sociálních pracovníků ke střídavé péči se rozchází. Na čem se ale shodují, je to, že střídavá péče není vhodnou formou uspořádání rodiny po rozvodu v případech závažnějších problémů. Závažnost v tomto směru činí i problematika komunikace mezi rodiči. Dudová ve svých výsledcích výzkumu uvádí, že odborníci, kteří řeší výchovu a výživu dětí, se shodují, že alternativní úpravy, jako je střídavá výchova a společná péče, kladou na rodiče velké nároky, protože je vyžadovaná velká míra komunikace mezi rozvedenými rodiči (Dudová, 2007, s. 93).

Střídavou péči v porozvodové situaci hodnotí dotazované různě. Když se jeví střídavá výchova jako vhodné uspořádání rodiny, paní Hana, Silva a Pavla ji vnímají jako výhodnou pro dítě i rodiče. Shodný postoj zaujímá i Špaňhelová (2005), která vnímá výhodu střídavé péče v tom, že dítěti zůstávají zachovány oba vzory rodičů, díky kterému má představu o roli matky i otce v rodině. Zároveň v zachování pravidelného kontaktu s oběma rodiči spatřuje do budoucna méně problémů s navazováním vztahů s druhými lidmi. Oproti tomu paní Sára raději upřednostňuje společnou péči. Paní Anna spatřuje vhodnost střídavé výchovy především u starších dětí, které jsou starší deseti let. Paní Lada vnímá vhodnost střídavé výchovy skoro vždy, když nejsou přítomny závažnější problémy. Negativním zjištěním je, že rodiče nevědí o existenci alternativních forem uspořádání, přesněji nevědí o institutu společné péče. Oproti tomu pozitivním zjištěním je, že dotazované sociální pracovníce jim poskytují potřebné informace o možnostech uspořádání rodiny s informacemi o střídavé a společné péči.

6.2.2 Komfort pro dítě v nově vzniklém uspořádání rodiny

Následující kategorie se věnuje situacím, které je dobré zohledňovat pro zachování určité jistoty dítěte spojenou s lepší orientací v nově vzniklém uspořádání rodiny. K vymezení kategorie došlo pomocí kódů: zkouška nanečisto, zapojení dítěte, pozitiva v zapojení, střídavá výchova-kdy ano, důsledky zapojení dítěte a nesoulad mezi rozhodnutím soudu a názorem dětí.

Před samotným vyjádřením dítěte dotazované upřednostňují, aby si dítě nejprve střídavou péči vyzkoušelo. Je to proto, aby se mohlo vyjádřit teprve k situaci, kterou si dokáže plně představit. Paní Lada: *„Je pravda, že si děti nedokážou úplně představit, jak to bude*

fungovat, takže ideální by bylo, když by si to měly možnost i vyzkoušet.“ Paní Anna v následující citaci poukazuje na jistý limit v tom, že chce po dítěti vyjádření k něčemu, co ještě nikdy nezkusilo: „...*je to taková negativní stránka, pokud si to nevyzkouší.*“ Nemusí to být jen v zájmu dítěte, ale i v zájmu rodičů, aby zjistili, zda jim tato forma úpravy uspořádání rodiny bude vyhovovat a následně tak mohli předejít problémům, které by mohly vyvstat. K tomu se přiklání i paní Pavla: „*Vedeme rodiče, řekněme k dohodě a možnosti, aby si to vyzkoušeli nanečisto.*“ U následující citace paní Hany lze vidět popis situace, kdy vnímá vyzkoušení střídavé péče rodinou, ještě předtím, než podají samotný návrh na střídavou péči, za nejvhodnější: „*Ale tím, že už střídavou péči praktikovali asi rok před tím a teprve po tom roce podali návrh, tak tam to úplně všechno tak krásně sedělo, že oni už to měli vyzkoušené a vyhovovalo to oběma rodičům i té dcerce a nebyl tam vůbec žádný problém.*“

Dotazované se také shodují, že je důležité zapojovat do procesu rozhodování i samotné dítě. Paní Anna: „*Většinou je to opravdu o dítěti. Dítě musí jít z jednoho bydliště do druhého. Dítě musí měnit domovy. Myslím si, že zapojení dítěte je hodně důležité.*“ Podobné vyjádření lze sledovat i u paní Sárý: „*Určitě si myslím, že je dobře do toho děti zatahovat, protože přece jenom se rozhoduje o nich...*“ Zároveň ale také vnímá jistou zátěž dítěte, kterou přisuzuje neinformovanosti dítěte ze stran rodičů: „...*ale samozřejmě na druhou stranu v některých případech to může být zbytečný zatěžování dítěte. Některé děti pak mají strach sem jít, pomalu i brečí, že sem nechtějí. Protože rodiče jim řeknou, jdeš na sociálku, a ony nevědí, co se tady bude dít.*“ Paní Lada považuje za důležité, aby děti byly informovány o tom, co se děje a jak to bude dál, aby tak co nejvíce zůstaly ve své komfortní zóně: „*Hlavně děti potřebují vědět, jak to bude, protože jsou nejisté. Děti potřebují vědět, bude to tak a tak.*“ Jejich názory se rozcházejí v okamžiku, kdy se jedná o zapojování mladších dětí. Paní Sára, Lada a Silva se shodují, že je důležité zapojit i dítě, které je mladší dvanácti let, ale dokáže se určitým způsobem vyjádřit. Tato hranice věku se dle pracovníků pohybuje od pěti let a je ovlivněna rozumovou vyspělostí. Paní Lada: „*Názor dítěte by měli zjišťovat pomocí technik tak, jak my se ptáme od pěti let věku dítěte.*“ Z věty paní Lady jde vidět zaměření na přímou práci s dítětem, kdy považuje za důležité, aby takto pracovali i jiní odborníci. Pro práci s dítětem od pozdějšího věku nevidí důvod. Oproti tomu paní Anna, Pavla a Hana vidí smysluplnější zapojení dítěte až ve věku pozdějším. Paní Pavla se zřejmě nejčastěji řídí hranicí věku danou zákonem: „*Hlavně věk a jeho vyspělost, aby bylo schopno to posoudit. Samozřejmě, snažíme se*

zjišťovat názor dítěte v souladu se zákonem. “ Také paní Hana spatřuje aktivnější zapojení dítěte ve věku pozdějším, který je definován v zákoně: *„Samozřejmě zapojení dítěte je zase o jeho věku. To znamená, u dětí předškolního věku je zapojování horší. Kolem toho dvanáctého roku věku dítěte, což je dáno i v zákoně, že od dvanáctého roku věku to dítě už je natolik rozumově vyspělé, že dokáže situaci pochopit. Tam už to zapojování dítěte je hodně aktivní.*“ Podobně to má i paní Anna, která spíš zapojuje děti od 10 let: *„Samozřejmě dítě, které dochází na druhý stupeň základní školy nebo je středoškolák, tak ten má víceméně v tom velkou míru zapojení, ale u menších dětí předškolního věku si myslím, že takovou míru to nehraje.*“ Z rozhovorů vyplynulo, že v praxi dotazované pracují i s dětmi mladšími, nicméně k vyjádření mladšího dítěte se příliš nepřiklání, na rozdíl od vyjádření staršího dítěte. A to především z důvodu, že se domnívají, že vzhledem ke svému věku a rozumové vyspělosti nemusí být jejich vyjádření kompetentní.

„Kdybych ho neznala, nemluvila s ním, tak hájím něco, co si myslím já, že si to dítě myslí nebo co by pro něho mohlo být asi tak dobrý. Když ho znám, tak se mi to o to lépe obhazuje a ztotožňuje se mi s ním.“ Z této citace paní Silvy lze spatřovat velký zájem o to znát dítě, u kterého je kolizním opatrovníkem, a hájit tak jeho zájmy, které zná, nikoli u kterých se domnívá, že to tak nejspíš bude. Aby tedy pro ni bylo hájení zájmu dítěte smysluplné a opravdové, potřebuje přijít s dítětem do kontaktu a mluvit s ním. Také paní Sára vnímá důležitost znát vyjádření dítěte, když v opatrovnickém řízení hájí jeho zájmy: *„Myslím si, že jednou jsme opatrovníkem dítěte, tak bychom měli za prvé znát jeho názor a za druhé si myslím, že dítě má právo se k tomu vyjádřit.*“ Paní Anna vnímá v podílení dítěte na procesu rozhodování určitou míru jeho odpovědnosti, ke které mělo možnost se vyjádřit stejně jako jeho rodiče. Očekává tedy, že střídavá výchova bude v rodině fungovat, když se na tom dohodli všichni z nukleární rodiny: *„Když se dítě podílí na rozhodování, je pak jeho „povinností“ dodržovat rozhodnutí, na kterém se shodli všichni tři. To je to pozitivní, když to dítě se na tom nějakým způsobem podílí a souhlasí s tím.*“

Z šesti dotazovaných se pět z nich shodlo v tom, že mají zkušenosti s rozhodnutím soudu, které bylo v kolizi s vyjádřením dítěte. Pouze paní Anna nemá zkušenosti s tím, že by střídavá výchova v rodině nefungovala, protože od té doby s ní do kontaktu nepřišla: *„Tak samozřejmě zkušenosti, kdy bylo rozhodnuto opačně, mám. Ale tu zpětnou vazbu, jaký to mělo dopad na dítě, nemám.*“ Paní Hana vnímá, že vyjádření dítěte nemusí být vždy v souladu s jeho zájmem. Ze své praxe hodnotí, že když se rodiče sami dohodnou na střídavé výchově, děti se automaticky dané situaci přizpůsobí. V případě hádek rodičů

a konfliktního prostředí lze od dítěte očekávat obdobné chování: „*Proto, já si myslím, že je vždy potřeba, aby na střídavé péči ti rodiče byli dohodnuti a když děti vidí, že rodiče nějakým způsobem jsou schopni spolu komunikovat, fungovat, domlouvat se tady na těch podstatných věcech, které se týkají dětí, takže potom i děti to vnímají jinak, než když se rodiče hádají.*“ Paní Sára vnímá, že v některých případech se děti se střídavou výchovou smíří: „*Já si myslím, že někdy se ty děti s tím smíří.*“ Zároveň zmiňuje svoji zkušenost s rodinou, kdy si děti na střídání domovů nezvykly. Uznává, že to tak v praxi není vždycky, ale záleží to vždy na nastavení dané rodiny: „*...s tou střídavou výchovou děti nebyly sžité a dopadlo to tak, že rok se to muselo vydržet a pak teda matka podala znovu návrh na soud a dnes ty děti už jsou v její péči, protože to vůbec nefungovalo, ale asi to tak nemusí být vždy.*“ Paní Pavla tyto situace hodnotí tak, že se u dětí mohou v důsledku opačného rozhodnutí soudu, než jak ony samy se vyjadřovaly, začít objevovat problémy: „*...potom to nefungovalo a po nějaké době došlo k tomu, že ty děti měly problémy a byla i změna výchovy.*“ Paní Silva to vnímá podobně. Zdůrazňuje především budoucí problémy u starších dětí: „*U dětí dvanáct a výš, už i deset a výš se ukazuje, že opravdu, když se rozhodne tak, jak ony si nepřejí, tak je těžké je k tomu donutit a samy vytváří problémy a konflikty.*“ Oproti tomu u menších dětí vnímá lepší adaptaci a menší odpor k odlišné situaci, než u dětí starších: „*Ony na to vlastně najedou...Pak to přijmou, nevidí v tom, že takhle to někdo řekl...*“

Obecně lze říct, že při velké vzdálenosti bydlišť rodičů není střídavá péče vyloučena a vždy záleží na konkrétních okolnostech daného případu. Ukazuje se, že střídání domovů, které jsou od sebe vzdálené natolik, že by dítě muselo měnit školu či školku a tím by se také neustále vyčleňovalo z kolektivu, není pro dítě ideální nejen z pohledu dotazovaných, ale i z pohledu psychologů. Podle psycholožky Špaňhelové (2005), je pro dítě ve střídavé péči důležitá právě blízkost bydlišť rodičů, aby u dítěte nemuselo docházet ke střídání školy a tím pádem i kamarádů. Tak to vnímá i paní Pavla, která vyhodnocuje nefunkčnost střídavé výchovy v situacích, kdy dítěti není zachované stabilní prostředí a dochází ke střídání škol či mateřských školek a rovněž v této situaci zdůrazňuje, že vychází ze zkušeností ze své praxe: „*Důležité je, aby rodiče byli schopní se domluvit a dětem bylo hlavně zachováno stabilní prostředí školy nebo školky, aby tam nemuselo docházet ke střídání škol v rámci republiky, kdy mám zkušenosti.*“ Také paní Hana zmiňuje v zájmu dítěte blízkost bydlišť rodičů a s jistotou říká: „*Kdy střídavá výchova určitě ne, je v situacích, kdy každý z rodičů bydlí třeba dvě sta kilometrů od*

sebe.“ Následně dodává: „*Aby to bylo v zájmu dítěte, tak je potřeba, aby tam byla krátká vzdálenost bydlišť. Nejlepší možné řešení je, když je to v rámci jednoho města.*“ „*Hlavně aby dítěti zůstaly, co nejvíc takový ty jistoty, na které bylo zvyklé z minula. To znamená chodit pořád do stejné školy, aby mělo prostě stejný okruh kamarádů. Chodilo do stejných zájmových kroužků a volnočasových aktivit.*“ Tuto okolnost zohledňuje také paní Silva, která vnímá důležitost zachování jedné školy: „*Když je to školák, je důležité, aby měl školu určitě jednu, aby ji neměnil.*“ Zbylé dotazované vzdálenost bydlišť rodičů nezmiňovaly. Je proto možné, že s tímto případem, kdy by dítě mělo docházet do dvou škol či školek z důvodu velké vzdálenosti bydlišť rodičů, zkušenosti nemají nebo to nevnímají jako problematické. Vzhledem k povaze dotazovaných si dovoluji odhadnout, že se s tím ve své praxi nesetkaly.

Pro budoucí komfort dítěte v novém uspořádání rodiny vnímají dotazované základ v tom, že se rodiče na střídavé péči dohodli. Vychází ze své praxe, kdy ví, že rodiče, kteří se společně dohodnou na střídavé výchově a zároveň spolu nadále dokážou komunikovat ve věcech, které se týkají dítěte, je pro dítě situace vhodnější, než když soud rozhodne o střídavé výchově u rodiny, ve které rodiče mají mezi sebou nadále nevyřešené spory a nejsou schopni objektivní komunikace. Paní Hana: „*Proto, já si myslím, že je vždy potřeba, aby na střídavé péči rodiče byli dohodnuti...*“ Zároveň se také dotazované shodují, že střídavá výchova je vhodná tam, kde dítě s touto formou uspořádání rodiny projeví informovaný souhlas, protože si to již v předešlé době vyzkoušelo. Paní Sára: „*Když jsou na tom rodiče domluvení, dítě je s tím v pohodě, že to takhle mají, funguje to, chtějí to všichni, tak je to za mě OK. Dále je za mě důležité, aby rodiče spolu komunikovali, aby spolu dokázali mluvit.*“ U paní Hany se objevuje radostné vyjádření, když může hájit zájmy dítěte tam, kde se na všem rodiče dohodnou: „*Mám dobrý pocit z toho, že tu střídavou péči mohu u toho soudu opravdu podpořit, protože se rodiče tady na tom všem jsou schopni dohodnout.*“ Paní Anna dle své praxe zmiňuje střídavou výchovu jako vhodnější u dětí, které jsou starší: „*...ze své praxe zase můžu říct, ta střídavá výchova, pokud už má fungovat, tak většinou funguje opravdu u těch větších dětí.*“ Jiné dotazované tuto skutečnost nezmiňovaly. Je tedy možné předpokládat individuální zkušenost.

Dotazované se shodují, že je důležité zapojovat do procesu dítěte. Vnímají to jako ukotvení dítěte v situaci, která obnáší řadu změn. Pokud je s dětmi celá záležitost rozebírána, snadněji se adaptují na novou situaci. Teyber (2007) dodává, že většina rodičů se svými

děťmi o rozvodu a jeho následcích nehovoří. I z tohoto důvodu může být zapojení dítěte do procesu užitečné, protože se tím dá zabránit zmatku, který může být u dítěte vyvolán. Sociální pracovníce si samozřejmě jsou vědomy možné psychické zátěže, která může u dítěte vzniknout. Proto, když dítě s nimi nechce mluvit o samotě, mohou být přítomni rodiče.

Pozitivním zjištěním je podpora ze stran sociálních pracovníc vyzkoušet si střídavou výchovu na nečisto. Právě ve Francii je tzv. střídavá péče na zkoušku, kdy může každý z rodičů požádat soud o dočasné nařízení střídavé péče. Doba zkušební střídavé péče bývá zpravidla nařizována na šest měsíců. Cílem je zjištění, zda je střídavá péče vhodná či nikoli, popřípadě doladit její fungování. Poté se rodiče vyjadřují k tomu, jak střídavá péče fungovala a jaké byly reakce dětí (Berger, 2011, s. 83).

Zajímavé je, že dotazované se příliš nevěnují neverbální komunikaci dítěte a svoji práci zaměřují především na děti, které se umí k situaci vyjádřit. Paní Lada, Sára a Silva zapojují děti předškolního věku a zastávají názor, že by se mělo s dětmi tohoto věku pracovat. Paní Anna, Pavla a Hana se přiklánějí spíš k pozdějšímu věku dítěte, kdy dochází alespoň na základní školu. Tyto tři dotazované sociální pracovníce celkově vnímají pro práci s dítětem vhodnější pozdější věk. I když je skupina menších dětí víceméně neprozkoumaná, předpokládá se, že děti předškolního věku jsou velmi zranitelnou skupinou, protože ve třetině všech případů zažádali rodiče o rozvod ještě před pátým rokem dítěte. Těmto dětem se dostává velmi malé pozornosti (Smith, 2004). Tento fakt vyplývá také z výzkumu. Polovina sociálních pracovníc pracuje s dětmi od pěti let, druhá polovina sociálních pracovníc hovoří o efektivní práci až se staršími dětmi. Ukazuje se, že sociální pracovníce nepracují s dětmi mladšími pěti let.

Pět sociálních pracovníc se setkalo s rozhodnutím soudu, které bylo v přímém rozporu s vyjádřením dítěte. Zajímavým zjištěním je zkušenost sociálních pracovníc, které si myslí, že se děti dobře adaptují, když to samé spatřují u svých rodičů. Pokud s touto formou uspořádání rodiny nejsou ani rodiče v souladu, spatřují v tom nefunkčnost a možný vznik problémů u dítěte. S tímto se shodují také zjištění Hetheringtonové a Kellyho; ti ve svém výzkumu zjistili, že 75 % dětí se porozvodové situaci přizpůsobí (Hetheringtonová a Kelly in Pavlát 2012b).

Zajímavé je, že o vzdálenosti bydliště rodičů hovořily pouze dvě respondentky. Jejich názor na docházení do dvou škol či školek byl jednotný. Aby střídavá péče byla pro dítě

co nejméně náročná, shodují se, že by dítěti měla být zachována jedna škola či školka. Dotazované by střídavou péčí v této situaci nepodpořily. Johnston (1994) uvádí, že střídavá péče se vyznačuje znakem nestability. V případě, kdy je dítě nuceno navštěvovat dvě různé školy a přebývat ve vzdálených bydlištích, nastává u dítěte obrovská zátěž (Johnston, 1994 in Pavlát 2012b, s. 91).

6.3 Přístupy, metody a techniky využívané při práci s dítětem

V následující podkapitole se věnuji třetí výzkumné otázce, která se soustředí na samotnou práci s dítětem před rozhodnutím soudu. I když se ukazuje, že některé dotazované se převážně řídí věkem, který je vymezen zákonem, všechny ve své praxi pracují i s dětmi mladšími.

6.3.1 Zjišťování skutečného názoru dítěte

Tato kategorie je zaměřena na zjišťování skutečného názoru dítěte, který pracovníce zjišťují v přímé práci s dítětem za pomoci základních a speciálních technik sociální práce. Rozhovor a pozorování stále patří mezi základní techniky, které jsou v sociální práci neodmyslitelnou součástí přímé práce s klienty. Pro vymezení kategorie byly použity následující kódy: volba vhodné techniky, názor dítěte, techniky, menší děti a starší děti.

Samotný názor dítěte je pro dotazované, jako pro kolizní opatrovníky, velmi důležitý. V otázce zaměřené na to, jakou roli má pro ně názor dítěte, se paní Silva vyjadřuje: „*Velkou. Určitě velkou.*“ Podobné vyjádření lze spatřovat u všech dotazovaných. Shoda nastala také v případě, kdy jsou rodiče dohodnuti na budoucím uspořádání rodiny. V takových situacích názor dítěte většinou nezjišťují. Paní Sára v posouzení situací používá svoji intuici: „*...v některých případech se s dítětem nesetkáváme, když nám přijde, že rodiče jsou domluvení, a ještě nám řeknou, že fakt měsíc už to takhle praktikují.*“ Ke zjišťování názoru dochází především v situacích, ve kterých se sami rodiče nejsou schopni dohodnout. Jak zmiňuje paní Lada: „*Pokud rodiče přijdou v rozporu a nemohou se dohodnout na péči, tak s ohledem na věk dítěte zjišťujeme názor.*“ Na názor dítěte se dotazují i děti mladších dvanácti let. Ale pouze pokud jsou dle úsudku pracovníce schopny se k situaci vyjádřit. Paní Pavla: „*Samozřejmě jsou i děti, které jsou mladší. I tam se dotazujeme, pokud je to nutné a zase záleží na tom, jak je vyspělé a jak to dokáže posoudit.*“ Přihlédnutí k názoru dítěte, obzvlášť při rozhodování o střídavé péči, považuje

paní Anna za významné: „*Tak především rozhodovat by měli určitě rodiče. Přihlédnout k přání dítěte, myslím si, že u střídavé výchovy je to hodně důležité.*“ V citaci také zmínila rozhodovací povinnost. Tento fakt se v rozhovorech objevoval častěji nejspíš proto, že se v praxi ukazuje, že je důležité tuto informaci sdělovat jak rodičům, tak i samotnému dítěti, aby se zabránilo potenciálnímu vzniku většího stresu u dítěte. K tomu se vyjadřuje i paní Sára: „*Já si celkově myslím, že není dobré na děti převádět rozhodovací povinnost za rodiče. Protože jedna věc je dítě vyslechnout, znát jeho přání a podobně, jak to má nastavené. Říkám, znát jeho názor, ano, ale ne, že to dítě by mělo rozhodovat o situaci.*“ Zároveň je důležité objasnit, že vyjádření dítěte zaujímá pouze podpůrný nástroj pro rozhodnutí soudu a že jeho zájmy nemusí být vždy v souladu s tím, co by chtělo. Pohled paní Sárý odpovídá zákonnému požadavku zjišťovat názor. Paní Hana: „*Ne vždy, když si dítě řekne, že jeho přání je být ve střídavé péči, tak ne vždy tomu přání z naší pozice vyhovíme, protože někdy zájem dítěte převažuje nad přáním dítěte.*“ Paní Sára: „*A já často i děti poučuji nebo jim i vysvětluji, že samozřejmě nás zajímá jejich názor, ale že soud nemusí rozhodnout podle toho, co si přejí.*“

U dotazované paní Sárý při otázkách zaměřených na techniky, které využívá při práci s dítětem, vyplynulo, že její výběr kromě věku není nijak specificky ovlivněn. „*Ale spíš spontánně.*“ Lze vidět, že při výběru techniky se řídí konkrétní situací. Volí vhodnou techniku na základě svého přirozeného úsudku. Z následující citace paní Sárý je možné usuzovat vlastní úpravu technik, které nejsou využívány samostatně, ale v kombinaci s ostatními: „*Myslím si, že přímo techniku Tři přání jsem nepoužila. Nicméně si myslím, že ji běžně v rozhovoru s dítětem využívám. Pro starší děti tady máme kameny, které jsou popsané různými vlastnostmi, a to se mi taky dost osvědčilo. Kombinuji to s technikou pískoviště.*“ Z výpovědi paní Sárý vyplývá, že pracuje se širokým množstvím technik, které mimo jiné rozděluje dle věku a vyspělosti dítěte. U menších dětí do sedmi let volí techniku Dva domečky a Hru s kameny, kterou používá ve dvou verzích pro menší a starší děti. Ze své zkušenosti vnímá Herní pískoviště také jako vhodnou techniku u dětí, které jsou u nich poprvé nebo mají problémy s komunikací, a to bez ohledu na jejich věk: „*Byly zamknuté a člověk z nich nedostal pomalu vůbec nic. A pak jsem si je právě vzala na pískoviště. Hned se zabořily do písku, začaly si hrát a začaly úplně samy komunikovat. Takže já mám s pískovištěm samé pozitivní zkušenosti a moc se mi to líbí.*“

Oproti tomu dotazovaná paní Lada vychází z omezeného počtu technik, které se jí v praxi osvědčily. Použila i jiné techniky, ale zkušenosti z praxe ovlivnily její výběr na tři

techniky, které jsou v přímé práci s dítětem dostačující: „*Nejvíc využívám kamínky a potom karty Moře emocí a samozřejmě na starší děti, které jsou adolescenti a potom i puberta, tak tam mi stačí kartičky, kde mám tři smajlíky. Křivá pusa, rovná a úsměv. Jim to takhle úplně jednoduše stačí a ony začnou mluvit.*“ Z citace také vyplývá, že má techniky rozděleny dle věku dítěte. Z opakování technik Hra s kameny a karet Moře emocí usuzuji, že se komunikační partnerce Ladě jeví jako ozkoušené a vyhovující. Z jejího vyjádření vyplývá, že Herní pískoviště nevyužívá z důvodu jisté nepraktičnosti této techniky: „*Pískoviště tolik nevyužívám, a to jedině z těch praktických důvodů, protože než bych to nachystala...*“

U dotazované paní Anny se z jejich odpovědí jeví, že nemá žádnou svoji preferovanou techniku. Techniku Dva domečky využila ve své praxi, avšak párkrát: „*Tu jsem využila snad jednou nebo dvakrát. Ale taky jsem využila.*“ Z její odpovědi to působilo tak, že se jí technika moc neosvědčila, protože z jejího tónu hlasu nebylo slyšet pozitivní nadšení, ale spíš vyjádření se k řadové, ničím významné, technice. Naopak zmiňovala techniku Tři přání, která se jí osvědčila u menších dětí formou hry: „*U mladších dětí je to spíš tou hrou, technikou Tři přání...*“ U starších dětí volí klasický rozhovor, který se řadí do základních technik sociální práce: „*U větších dětí stačí rozhovor.*“ Je zajímavé, že o technice Herní pískoviště hovoří v množném čísle a vztahuje ji ke všem pracovníkům na konkrétním pracovišti. Nepopisuje svoji vlastní zkušenost: „*...i to Sandplaing, to se tady u nás taky hodně využívá.*“ Její vyjadřování se k technikám, které využívá při práci s dětmi, bylo velmi strohé, působilo to tak, že v tomto směru volí jednoduchý postup, aniž by zkoušela pracovat s jinými technikami. Například techniku Hru s kameny ve své praxi nevyužívá, dle jejích slov: „*Znám, ale ani moc nevyužívám.*“ Opět její vyjádření k technice nebylo nijak specifické, ale spíš naznačující jistý nesoulad s danou technikou, který může vyplývat z neosvědčení techniky v praxi. Dle slov paní Anny volí techniky, které se odvíjí od osobnosti dítěte a jeho věku, kdy vhodná technika „*...záleží na dítěti.*“ Během analýzy jsem nabyla dojmu, že především vychází z techniky Tři přání a rozhovoru. Její výběr technik není moc obsáhlý.

U menších dětí využívá paní Pavla kresbu Začarované rodiny a Herní pískoviště: „*Když jsou menší děti, tak hodně využívám kresbu nebo tady máme Herní pískoviště. To používáme.*“ Techniky vybírá dle věku dítěte a jeho vospělosti. Soustředí se na to, aby využití techniky bylo efektivní a dítěti nebyl na první dojem zřejmý její účel využití: „*Tak zas záleží na věku. Záleží potom na tom, jak je vospělé.*“ U dotazované lze s jistotou

spatřovat osobní zkušenost s Herním pískovištěm, i když ve zmíněné první citaci také mluvila v množném čísle. Z jejího vyjádření lze vidět jistý soulad s technikou, a to v rozmanitosti využívání, kdy kombinuje Herní pískoviště s jinými technikami: „*Protože se tam dá využít i technika Začarovaná rodina, protože tam máme spoustu figurek. Spoustu zvířátek, panáčků a tak. Takže děti si mohou vybrat. Když bychom chtěli zjistit vztahy v rodině. Koho by začarovaly, takže i tam to jde.*“ Techniku Hru s kameny v současnosti nevyužívá, ale zmiňuje možnost využití v kombinaci Herního pískoviště: „*Tam se taky dají vystavět ty kamínky a taky je tam máme k dispozici, kromě figurek a různých dalších symbolů pro děti.*“ Techniku Dva domečky vnímá jako oblíbenou u menších dětí, zároveň ji nyní používá v přenesení na Herní pískoviště: „*Je to, řekněme nejoblíbenější pro ty menší děti. Je to taková technika, která se tam dá přenést. I technika Začarované rodiny, Dvou domečků.*“ Z odpovědi paní Pavly jednoznačně vyplývá Herní pískoviště jako hlavní technika při práci s menšími dětmi, ve které kombinuje ostatní techniky dle potřeby. U starších dětí volí rozhovor.

Komunikační partnerka paní Silva využívá techniky dle stáří dítěte. Působí to tak, že má určitý počet ozkoušených technik, které má rozdělené podle věku dítěte a ty v praxi využívá. U nejmenších dětí, se kterými pracovnice v praxi pracují, se jí Dva domečky osvědčily. V její odpovědi lze spatřovat vůči nízkému věku dětí jisté předsudky a obavy z funkčnosti jakýchkoli technik. V praxi se jí tyto obavy rozbily, a to za použití Dvou domečků: „*Je to u těch menších dětí, které nemají představivost.*“ „*Používala jsem ji u kluků, těm bylo čtyři a pět let. Původně jsem si myslela, že jsou opravdu strašně malí, že to s nimi nepůjde. Ale jo, šlo to nádherně.*“ Další efektivní techniku u dětí předškolního věku spatřuje v Herním pískovišti: „*Pískoviště používáme u menších dětí. Ty jsou hravé, protože tam jsou figurky.*“ U dětí, které jsou na prvním stupni základní školy, používá karty Moře emocí, které se jí v praxi osvědčily především s dětmi této věkové kategorie: „*Karty emocí... Většinou jsou to už trošku větší děti.*“ Ale u dětí, které se pohybují kolem dvanáctého roku, používá spíše Hru s kameny: „*Ale takový kamínky už u dvanáctiletého jsou vhodnější, protože dvanáctiletý už nemá potřebu si vybírat ze zvířátek-kočiček a pejsků, z princezen.*“ Lze předpokládat, že techniku Hru s kameny volí nejčastěji, protože v následující odpovědi použila slovo *intenzivně*. Je možné se domnívat, že nejčastěji pracuje s dětmi kolem dvanáctého roku, nicméně je pravděpodobnější, což se následně i ukazuje v její odpovědi, že ji volí proto, protože je praktičtější: „*Hru s kamínky používám docela intenzivně. Pak Karty emocí. A pískoviště, to Sandplaying. Tak asi ty*

kamínky, už jednak skrz to chystání, že to není tak náročné. “ Co se týče ostatních technik, přesněji Začarované rodiny, nebrání se, ale zároveň je využívá až jako krajní možnost v případech, kdy již použila svoje vyzkoušené techniky: „Jo, to jsem použila u kluka na základce. ...u něho bylo těžší vybrat, co nedělal. “

Také poslední dotazovaná paní Hana vybírá vhodné techniky dle věku dítěte. Vedle rozhovoru jako základní techniky sociální práce, její výběr vychází z metodiky dle Zakouřilové, která zpracovává široké spektrum technik. Dotazovaná si z těchto technik osvojila především dvě techniky, které využívá v závislosti na věku dítěte. U ostatních technik evokuje jejich znalost, avšak přiznává, že jí nevyhovují: „*Vím, o co jde. Ale není to můj šálek kávy. Já jsem zatím neměla příležitost ani na to Pískoviště.*“ U dětí předškolního věku se jí osvědčila technika Dva domečky: „*Mně se hodně osvědčilo u dětí předškolního věku Dva domečky. Ty s nimi hodně často dělám, protože mi přijde nejjednodušší a nejpochoptelnější.*“ Techniku popisuje jako *nejjednodušší a nejpochoptelnější*. *Nejjednodušší* vztahuje ve smyslu k sobě jako pracovníci, kdy je lehce rozpoznatelné, jaký vztah dítě zaujímá k rodičům, kde se cítí bezpečněji a vnímá větší zázemí a *nejpochoptelnější* ve vztahu k dětem, kdy se jí osvědčila jako snadno pochopitelná technika bez toho, aniž by děti odhalily její záměr. Stejně jak píše Zakouřilová (2014) i z jejího popisu techniky vyplývá, že je důležité, aby dítě mluvilo o domečkách, nikoli o rodičích a zaměřilo se na to, kdo tam bydlí a jaké to tam je: „*Domečky musí být úplně stejné a my tomu dítěti dáme možnost výběru, ve kterém domečku by bydlela maminka a ve kterém tatínek, bez ohledu na to, abychom to tam malovali. Potom se ho doptáváme, kdyby bydlelo tady v tom domečku, jak by to bylo. A kdyby bydlelo v tom druhém, jak by to bylo. A ono už neví, že my víme, kde bydlela maminka a tatínek. Opravdu nejjednodušší technika, kde já rozpoznám, ke komu to dítě má bližší vztah a u koho by chtělo bydlet.*“ U starších dětí používá techniku Srdce. Jako jediná ze šesti dotazovaných tuto techniku zmínila. Je tedy možné předpokládat, že ostatní oslovené pracovnice zmíněnou techniku nepoužívají: „*U starších dětí jsem si hodně oblíbila...tuším, že se jmenuje Srdce. Jedno srdíčko je o tom, kdo jemu dává lásku, a u druhého srdce je to obráceně. Hodně se v tom rozpozná i to, v jakém pořadí dítě jednotlivé osoby, z toho nejbližšího okolí píše. Když v tom prvním srdíčku píše, koho má rádo, a vím, že napíše na první místa třeba máma a táta vedle sebe. Tak už z toho jde rozlišit, že to dítě má rodiče rádo oba. Ale pokud napíše jenom táta a už se mi stalo, že mámu třeba vůbec nenapsalo, tak už to je známka toho, že ta máma u něho nehraje tu roli*

a je to o té výlučné péči toho táty. A v takovém případě bych tam tu střídavou péči vůbec nedoporučila.“ Důležitost vnímá v pozorování psaní pořadí členů rodiny a v tomto případě především v pořadí rodičů a zda jsou přítomni oba rodiče či pouze jeden. V závěru shrnuje, že od doby, co pracují v rámci Cochemského modelu, vnímá úbytek přímé práce s dítětem: *„Takže už teď hodně rozhovorů, které jsme dřív dělali vždycky, ubylo. Z toho důvodu ubylo i hodně technik, které jsme před Cochemskou praxí využívali mnohem víc než teď.“* Stejně tak to vnímá i paní Pavla, která vnímá úbytek přímé práce s dítětem díky spolupracujícím organizacím: *„Když se rodiče nedomluví na úpravě poměrů dítěte, je nyní posíláme přímo do organizací, které nám pomáhají.“*

Hoblíková a Kropáčková (2019) uvádějí, že při zjišťování názoru dítěte předškolního věku na situaci v rodině lze očekávat, že dítě bude vypovídat pravdivě, protože v tomto období svého věku dítě řekne i to, co nemá. Pedagogové, jako je Hejlová (2010) a Průcha (2016) jsou ve shodě s názorem Klimeše (2015), který při zjišťování názoru dítěte v předškolním věku doporučuje dlouhodobé pozorování. Dotazované se k dlouhodobému pozorování nevyjadřovaly. Tento fakt může být ovlivněn také tím, že pracují v rámci Cochemské praxe, kde jde v rámci opatrovnických řízení mimo jiné i o efektivní práci z hlediska času. Tím nejde o nátlak dostat z rodičů co nejdříve dohodu. Smyslem je rychlé vytvoření klimatu pro domlouvání se.

Přání a postoj dítěte se nemusí vždy shodovat s očekáváním sociálních pracovníků, a tak se mohou ocitnout v situaci etického dilematu *o blahu dítěte*. Skutečnost, že se dítě vyjádří k situaci a jeho názoru nebude vyhověno, může pro dítě znamenat další zklamání v už tak těžké situaci (Hoblíková, Kropáčková, 2019). Vaculíková (2014) uvádí, že proto by dítě mělo být informováno o porozvodovém či porozchodovém uspořádání s ohledem na jeho celkovou vyspělost, a především by mělo vědět, že hlavní rozhodnutí učiní rodiče a soud. Pozitivním zjištěním je, že dotazované respondentky se shodují s tvrzením Vaculíkové, a proto dítě vždy informují o tom, že jeho vyjádření není rozhodující, ale pouze informující.

Z výzkumu vyplynulo, že vhodnost techniky je u všech dotazovaných závislá na věku dítěte. Tento fakt potvrzuje i Zakouřilová (2014), u které můžeme najít výčet technik s doporučeným věkem dítěte, aby bylo možné zjistit jeho skutečný postoj. U samotného zjišťování může být matoucí chování dítěte, které je situačně podmíněné a nemusí vždy vyjadřovat opravdový postoj (Nakonečný, 2009, 234). Proto je důležité, aby dětem

nebylo hned jasné, na co se sociální pracovnice ptají, protože by jejich odpovědi mohly být ovlivněny tím, že nechtějí ublížit ani jednomu rodiči, protože mají rády oba rodiče anebo tím, že jim jeden rodič mohl před návštěvou říct, co má a nemá říkat. Dotazované sociální pracovnice jsou si této skutečnosti vědomy, a proto tomu přizpůsobují volbu techniky. Ukazuje se, že každá z dotazovaných přistupuje k technikám odlišným způsobem. Paní Sára volí techniky spontánně a kombinuje je. Paní Lada vybírá ze tří preferovaných technik, které volí na základě věku dítěte. Obdobně to má i paní Anna, která volí jednoduchý postup a vychází především z rozhovoru s dítětem a techniky Tři přání. Oproti tomu paní Pavla k technikám přistupuje podobně, jako paní Sára. Využívá vícero technik a vzájemně je kombinuje. Paní Silva má, stejně jako paní Lada preferované techniky, které využívá přednostně. Paní Hana, kromě rozhovoru, využívá dvě techniky, které jí vyhovují, a ostatní techniky označila za *nevyhovující*.

Ukazuje se, že se do popředí dostávají modernější techniky. Jedná se o Herní pískoviště a karty Moře emocí. Volba technik je ovlivněna především věkem dítěte, jeho rozumovou vyspělostí, ale také zkušenostmi a osobností daného sociálního pracovníka. Proto tedy u třech dotazovaných, konkrétně u paní Sáry, Pavly a Silvy, se objevuje časté používání techniky Herní pískoviště, kterou volí především u dětí, které jsou mladší a bojí se komunikovat s cizí osobou; tyto pracovnice zároveň tuto techniku kombinují s jinými. Jak uvádí Moravcová (2009), jedná se o nonverbální techniku, ve které je kladen důraz na neverbální vyjádření vlastních pocitů. Ukazuje se tedy, že ačkoli se dotazované k neverbální komunikaci dítěte přímo nevyjadřovaly, při používání technik s ní pracují. U komunikačních partnerek, konkrétně paní Lady, Anny a Hany, je zřejmá překážka ve využívání této techniky. Jedná se o nepraktičnost, protože vyžaduje časovou náročnost při přípravě. Druhou, novější technikou, která je využívána při práci s dětmi v kontextu rozhodování o střídavé péči, jsou Karty moře emocí. O této technice se zmiňovaly dvě respondentky, a to paní Lada a Silva.

6.3.2 Přístupy a metody sociální práce v kontextu rozhodování o svěření dítěte do střídavé péče

Kategorie se zaměřuje na přístupy v sociální práci, které se uplatňují při práci s dítětem a jeho rodinou. Dále se také zaměřuje na využívané metody sociální práce, které lze použít v rámci rozhodování o střídavé výchově. Za klíčovou metodu, v rámci tohoto výzkumu, lze považovat Cochemskou praxi, a to z toho důvodu, že všechny dotazované

z orgánů sociálně-právní ochrany dětí pracují v rámci tohoto modelu, a tudíž se k tomu všechny dotazované vyjadřovaly. K vymezení kategorie byly použity kódy: Cochemský model, metody SP a komunikace s dětmi ze strany OSPOD.

Pro účely výzkumu spadají do základní rodiny pouze děti a rodiče. Z výzkumu vyplývá, že v současné době je trendem pracovat se systémem celé základní rodiny. Paní Lada hovořila o tom, že jsou rodiče vždycky zvaní společně: *„Jednáme s oběma rodiči, transparentně, že si je zveme vždy najednou.“* Paní Silva se vyjadřovala ke komunikaci s rodiči, ve které je upřednostňována komunikace vždy s oběma rodiči: *„Když spolu komunikujeme i po e-mailech, tak jsou vždy e-maily přeposílány oběma rodičům.“* Rovněž se vyjadřuje, že jednání bez druhého rodiče nepřipadá v úvahu: *„Bez toho druhého nelze.“* Paní Silva zmiňuje situaci, ve které spatřuje pozitivum, a to v předcházení možných problémů tím, že bývají přítomni oba rodiče: *„Tam, kde se rodiče opravdu nemůžou domluvit a je mezi nimi patrný rodičovský konflikt, tak tam si děti nechám pozvat oběma rodiči“.* Dle paní Hany lze spatřovat nevýhodu v přítomnosti pouze jednoho rodiče: *„Pokud by dítě sedělo u toho rozhovoru s tatínkem, který to dítě dovede, tak samozřejmě by říkalo, že chce být s tatínkem, a když by tam sedělo s maminkou, tak že chce být s maminkou.“* Nastupující trend práce s celým základním systémem rodiny je vhodný proto, že lze zamezit u dítěte možnému působení jednoho rodiče vůči druhému rodiči. Paní Silva při práci s dítětem v přítomnosti obou rodičů selektuje informace, které pak následně oběma rodičům sdělí: *„Co uznám za vhodné, jim sdělím, a probereme, jaká je situace...“* Zároveň spatřuje efektivnější práci s dítětem bez přítomnosti sourozence, protože by děti mohly být navzájem ovlivněny tím, co říká druhý sourozenec: *„Mluvím s každým dítětem jednotlivě, ne dohromady.“* Navzdory trendu společné práce s celou rodinou je také pro paní Hanu lepší pracovat s dítětem o samotě. Rovněž v této věci zdůrazňuje právo kolizního opatrovníka: *„Vždy s dítětem mluvíme o samotě, což je určitě fajn. Protože my na to ze zákona jako kolizní opatrovník máme právo.“* V opačném případě, kdy dotazované necítí potřebu jednat s dítětem, protože jsou rodiče mezi sebou dohodnuti, zasílají dítěti dopis, aby bylo informováno o situaci a v případě potřeby vědělo, kam se obrátit. Paní Sára popisuje obsah dopisu, který mají pro dívky a chlapce: *„Dětem posíláme jen tzv. dopis dítěti, ve kterém ho informujeme o tom, že je zahájeno řízení, že my je zastupujeme u soudu, jako kolizní opatrovník a že pokud se rodiče domluví, tak že s nimi nepotřebujeme mluvit, ale samozřejmě tam na nás mají kontakt, kdyby se na nás chtěly obrátit, a taky jim vysvětlujeme ve zkratce proces*

a vůbec to, co se okolo děje.“ Je tedy zřejmé, že ze strany sociálních pracovníků dochází ke snaze informovat děti a poskytnout jim možnost se vyjádřit k formě porozvodové péče.

Během rozhovorů s dotazovanými jsem nenabyla dojmu, že by jim práce v Cochemském režimu nevyhovovala. Ba naopak. Z výpovědí respondentek jsem měla pocit, že jim tato forma práce vyhovuje. Paní Lada: *„My jsme si z toho Cochemu vybrali prvky, které nám tady tu práci, nevím, jestli zjednoduší, to je špatné slovo, ale spíš, že se nám lépe pracuje, a to je zásadní.*“ Konkrétně paní Pavla vnímá výhodu v interdisciplinární spolupráci: *„Je to opravdu pro nás, řekněme, ulehčení, že jsou zde odborníci, kteří mají větší prostor se jim věnovat než my tady.*“ Paní Silva spatřuje také výhodu ve společném jednání rodičů. Nejspíš vychází ze své praxe, kdy vnímá společnou práci s oběma rodiči efektivnější. Z její výpovědi je zřejmé, že tento názor nezastává pouze ona, ale i ostatní: *„My tady na OSPOD jsme se dohodli, že takhle budeme pracovat u všech rodin, co se týče určování péče. My jsme si z toho vzali to, že jednáme zásadně s rodiči společně.*“

Co se týče ostatních metod sociální práce, které jsou využívány sociálními pracovníky v kontextu opatrovnického řízení se zaměřením na střídavou výchovu, se nejčastěji, v případě nesouladu mezi rodiči, využívá mediace bez přítomnosti dítěte. Pracovníci OSPOD jsou dle paní Hany zprostředkovateli této odborné pomoci: *„Pokud my k té dohodě za tu hodinu, což máme vyčleněno na jednání, nedojdeme, tak právě rodiče odesíláme na mediaci.*“ Osobní zkušenosti s případovými konferencemi v kontextu střídavé péče dotazované nemají. Paní Sára a Silva zmiňují vhodnější použití případové konference v případě nefunkčnosti střídavé výchovy: *„U standardních řízení, tam úplně není prostor pro případovou konferenci, protože to samozřejmě taky obnáší určitou přípravu a nejde to udělat ze dne na den. Ale spíš tedy se mi to stávalo, až po tom, co bylo rozhodnutí soudu.*“ Paní Hana naopak zmiňuje nevhodnost případové konference v kontextu střídavé péče: *„Já s případovými konferencemi hodně pracuji, ale nikdy ne v rámci střídavé péče.*“ Stejný postoj zaujímá nejspíš i paní Lada, která dává přednost rodinným terapiím, ve kterých se pracuje s rodinou jako celkem: *„Rodinou a ani případovou konferenci nevyužívám, ale terapie určitě. Ideálně je rodina, když tam mohou jít všichni.*“ Paní Pavla považuje případovou konferenci za krajní možnost, kdy díky tomu lze za přítomnosti vícero odborníků pomoci najít rodině cestu z jejich nepříznivé situace: *„Ale není to tak častý, že bychom to dělali. Spíš je to taková krajní možnost, bych řekla, když se nedohodnou.*“

Přednostním zjištěním je, že komunikačním partnerkám vyhovuje práce podle principů Cochcenské praxe. Vnímají efektivní práci s rodinou díky interdisciplinární spolupráci. Upouští se od individuální práce, kdy se rodiče dostavovali samostatně a přistupuje se k párové práci, ve které jsou rodiče zváni na společná jednání. Tento trend ve své práci uvádí také Úlehlová (2019). Mimo jiné zapojují dítě i v případě dohody rodičů, kdy mu poskytují vysvětlení informací a kontakt v případě potřeby. Je tedy zřejmé, že dotazované dbají na ukotvení dítěte v situaci, ve které se nachází a která ho v blízké budoucnosti čeká. Z výzkumu vyplývá patrný posun v pozici dítěte; to přechází z pasivního účastníka na aktivního účastníka v mimosoudním procesu jednání o porozvodovém či porozchodovém uspořádání rodiny, samozřejmě vždy za dodržení nejlepšího zájmu dítěte. Jak uvádí Nosál (2014), tento trend směřuje k zamezení podceňování, nebo dokonce přehlížení potenciálu dítěte v jeho schopnosti se podílet na řešení problémů, které mohou být cestou k naplňování jeho nejlepších zájmů.

Ve shodě s Vaculíkovou (2014) se dotazované shodují na účinných metodách sociální práce, které mají podpořit komunikaci mezi rodiči. Jedná se o mediaci, kde se upřednostňuje forma mediace bez přítomnosti dítěte a o terapii rodiny, ve které se pracuje s celou rodinou. Jak uvádí dotazovaná paní Lada: „*Ideálně je rodina, když tam mohou jít všichni.*“

6.4 Limity výzkumu

Podstatným limitem práce je malý rozsah výzkumného souboru, který byl ovlivněn epidemiologickou situací. Vzhledem k nepříznivé situaci byl výzkum konaný v blízkosti výzkumníkova bydliště, tedy v jednom kraji. Domluva na setkání nebyla jednoduchá. Komunikace se sociálními pracovníci byla ovlivněna především strachem a měnicími se vládními nařízeními, které omezovaly pohyb lidí. Jelikož byly komunikační partnerky vybrány záměrným výběrem, jednalo se o sociální pracovnice, které pracují na orgánech sociálně-právní ochrany dětí. Všechny dotazované pracují podle principů Cochemského modelu. Chyběla tak vyjádření sociálních pracovníků, kteří pod tímto modelem nepracují. S limitem výzkumu by bylo vhodné pracovat v rámci rozšíření počtu respondentů o zmíněné jedince, stanovit rozsah výzkumného vzorku na větší okruh a také vybírat vhodné komunikační partnery z vícero krajů. Tím by byly výsledky výzkumu objektivnější při práci s dětmi v rámci rozhodování o střídavé péči.

Při analýze dat jsem spatřila další limit, který se týkal mého dotazování. V rozhovorech jsem se měla zaměřit více na průběh rozhovoru sociálních pracovníků s dítětem – více se doptávat, jak tento rozhovor vedou, zejména v oblasti zákonem požadovaného zjišťování názoru dítěte staršího dvanácti let.

7 Závěr

Diplomová práce se zabývala prací s dětmi, jejichž rodiče se rozvádějí a u kterých má dojít k úpravě poměrů formou střídavé péče. Cílem bylo zjistit, jak sociální pracovníci aktivně zapojují dítě do procesu rozhodování o střídavé péči. Pro uvedení do problematiky byla provedena analýza literatury, dokumentů a témat, které úzce souvisí s daným tématem diplomové práce a rovněž se spolupodílely na vzniku teoretických východisek.

Konceptuální část poskytovala ucelený přehled o současné západní rodině a jejich rolích. Zaměřovala se také na samotné dítě rozvádějících se či rozcházejících se rodičů a na rozvodové období spojené se sociálními aspekty, které rozvod často doprovází a také na specifické situace spojené s rozvodem či rozchodem rodičů, které je nutno zohledňovat. Dále se práce konkrétněji zabývala střídavou péčí jako formou uspořádání rodiny po rozvodu. Také zde byla zmíněná praktická stránka života starších dětí, které střídají zázemí. Samozřejmě zde nebyly opomenuty ostatní formy uspořádání rodiny. Na závěr konceptuální části byly zmíněné vybrané metody a techniky sociální práce.

Ve výzkumné části se zjišťovalo, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci se zapojováním dítěte do rozhodování o střídavé péči, co považují za příznivou a nepříznivou situaci, kdy nechat dítě podílet na rozhodování a jaké přístupy, metody a techniky při práci s dítětem využívají. Základní metodou kvalitativního výzkumu byl polostrukturovaný rozhovor se sociálními pracovníci, které pracují na orgánech sociálně-právní ochrany dětí a mají zkušenosti se zapojováním dětí v rámci rozhodování o střídavé péči. Při analýze získaných dat vyšlo na povrch celkem šest kategorií. Samotný výzkum začíná šestou kapitolou, která je nazvaná jako Sociální práce s dětmi v procesu rozhodování o střídavé péči.

Vzhledem k rozsahu výzkumného souboru nelze použít zjištění na celou odbornou populaci sociálních pracovníků; nedošlo ani k teoretickému nasycení, k němuž by měl dospět kvalitativní výzkum. Lze se však domnívat, že přístupy sociálních pracovníků, kteří pracují v rámci Cochemské praxe, jsou obdobné, protože si osvojují některé principy daného modelu. Při hlubším zkoumání zkušeností sociálních pracovníků by se dalo říct, že zapojují do procesu rozhodování o střídavé péči všechny děti, které jsou rozumově vyspělé s rozdílným přístupem. Především vycházejí ze vzájemné kooperace rodičů. Když jsou rodiče dohodnuti, předávají pracovníce dítěti dopis, ve kterém jsou potřebné

informace. Zasílají ho dětem, které již chodí do školy, i když ještě neumějí číst, protože usuzují, že jim ho rodiče přečtou. Na dítě tedy není zapomínáno, ba naopak. Tímto se snaží, aby dítě bylo v dané situaci ukotveno a v případě potřeby mělo možnost se vyjádřit. Naopak, když rodiče nejsou dohodnuti, zapojují děti už od předškolního věku. Hranice věku dítěte, se kterými sociální pracovníci pracují, se pohybuje okolo pěti let, nicméně vždy se zohledňuje rozumová vyspělost dítěte a danému vyjádření se na základě jeho vyspělosti přikládá odlišná důležitost. Na základě věku dítěte se také volí vhodné techniky, pomocí kterých sociální pracovníci zjišťují jeho názor. Když opomineme rozhovor a pozorování neverbální komunikace, o kterém se dotazované sociální pracovníce přímo nezmiňovaly, jako vhodné techniky se jeví především ty, u kterých není dítěti znám jejich účel. Počítá se totiž se situacemi, které sociálním pracovnícům narušují zjištění skutečného názoru dítěte. Z výzkumu vyplynulo, že v situacích, kdy nejsou rodiče dohodnuti na úpravě poměrů nezletilého dítěte, jsou názory a postoje dětí formulovány na základě chování rodičů, kteří často děti ovlivňují. Také se stává, že jim děti nechtějí ublížit, a proto formulují své odpovědi podle toho, co by chtěli rodiče, nikoli děti. Práce poukazuje na pozitivní trend, kdy dítě vystupuje v aktivní roli a je mu poskytována větší moc při rozhodování se o vlastní budoucí péči.

Velice pozitivním zjištěním je skutečnost, že dotazované považují za vhodné, aby si rodina vyzkoušela střídavou péči ještě před tím, než o tom rozhodne soud. Tímto trendem usilují o to, aby jak rodiče, tak i děti měli možnost své názory formulovat na základě něčeho, co si již sami vyzkoušeli, a tedy vědí, co střídavá výchova obnáší.

Dalším trendem, který se začíná objevovat, je párová práce s rodiči, kdy se opouští od individuální práce. Jedná se o společné jednání rodičů, kdy jsou společně zváni na schůzky k sociálním pracovníkům. Tento trend se objevuje také v korespondenci s rodiči. Vždy se komunikuje s oběma rodiči skupinově a jsou jim předávány stejné informace ve stejnou dobu. Tímto se přispívá ke stejné míře informovanosti obou rodičů a zamezuje se možným budoucím neshodám, které by mohly vzniknout na základě menší informovanosti jednoho rodiče oproti druhému rodiči a rovněž také zamezuje rozvíjení konfliktu mezi rodiči. I při práci s dítětem se ukazuje, že nejlepší je pracovat s dítětem o samotě a pokud nelze, tak za přítomnosti obou rodičů, nikoli jen jednoho.

Tento výzkum byl proveden pouze se šesti komunikačními partnerkami, které vychází z principů Cochemské praxe. Bylo by však zajímavé ve výzkumu pokračovat a zjištění komparovat se sociálními pracovníky, kteří nepracují v rámci Cochemského modelu.

8 Seznam odborné literatury a pramenů

Odborná literatura

AHRONS, C. 2007. *Introduction to the special issue on divorce and its aftermath*. Family Process 46(1): 3-6.

AMATO, P., LOOMIS L., BOOTH A. 1995. Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-being during Early Adulthood. *Social Force*. 73 (3): 895-915. Published by: Oxford University Press. doi:10.2307/2580551.

ARNETT, J. J. 2000. Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Trough the Twenties. *American Psychological Association* 5 (55): 469-480. DOI: 10.1037//0003-066X.55.5.469.

BECK, U., E. Beck-Gernsheim. 1995. „The Normal Chaos of Love.“ In: DUDOVÁ, Radka. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7330-136-1.

BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. 2011. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0031-4.

BERGER, P., H. KELLNER. 1964. Marriage and the construction of reality: an exercise in the microsociology of knowledge. *Diogenes* 12(46):1-24. doi:10.1177/039219216401204601.

BERGER, P., H. KELLNER. 1988. „Le mariage et la construction de la réalité.“ In: DUDOVÁ, Radka. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7330-136-1.

BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. 2011. *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit cítění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-843-2.

BUBLEOVÁ, Věduna. 2006. Sociálně-právní ochrana dětí. *Sociální práce/Sociální práca* č. 1, s. 15-18. ISSN: 1213-6204.

ČERNÁ, Marie. 2001. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-86432-10-6.

- DALY, Mary. 2005. Changing Family Life in Europe: Significance for State and Society. *European Societies*. č. 3, s. 379 – 398. ISSN 1461-6696.
- DOHERTY-SNEEDON, G. 2005. *Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky*. Praha: Portál. ISBN 978-807-3670-436.
- DUDOVÁ, Radka a Tereza, DUDOVÁ. 2007. Porozvodové rodičovství v české legislativě. In *Otcové, matky a porozvodová péče o děti. Sociologické studie / Sociological Studies* č.7. s. 72-83. ISBN 978-80-7330-124-8.
- DUDOVÁ, Radka a Šárka, HASTRMANOVÁ. 2007. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. *Sociologické studie / Sociological Studies* č.7. s. 20 – 38. ISBN 978-80-7330-124-8.
- DUNN, J, DAVIES, LC, O'CONNOR, TG, et al. 2001. Family lives and friendships: The perspectives of children in step-, single-parent, and nonstep families. *Journal of Family Psychology*. č.15(2), s. 272-287. ISSN 1939-1293.
- DYTRYCH, Z., SCHÜLLER, V., PROKOPEC, J, MATĚJČEK, Z. 1986. *Porozvodová adaptace a možnosti jejího ovlivňování*. Praha, MPSV ČSR.
- ELICHOVÁ, Markéta. 2017. *Sociální práce: Aktuální otázky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-0080-4.
- FUČÍK, Petr. 2020. *Střídavá péče nedělá z dětí nešťastné batůžkáře*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Dostupné z: <https://www.universitas.cz/osobnosti/5624-stridava-pece-nedela-z-deti-nestastne-batuzkare-rika-sociolog>.
- HEJLOVÁ, Helena. 2010. *Práva dítěte ve vzdělávání – výzva pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-7290-468-6.
- HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 4., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HETHERINGTON, E. 2003. Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families. *Childhood - A Global Journal of Child Research*. č. 10, s. 217-236. DOI: 10.1177/0907568203010002007.

HOBLÍKOVÁ, Žaneta a Jana KROPÁČKOVÁ. Zjišťování názoru dítěte v soudním řízení - mezioborová studie. *Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. č. 10, s. 951-970. ISSN 0231-6625.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. 2017. *Rodinné právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-644-9.

CHALOUPKOVÁ, Jana. 2006. Dohromady nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* č. 42, s. 971–986. ISSN 0038-0288.

JÜRGEN, Rudolph. 2010. *Jsi moje dítě*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy. ISBN 978-80-254-8250-6.

KLIMEŠ, Jeroným. 2015. *Zjišťování názoru dítěte a prevence další traumatizace* [online]. [cit. 2021-09-04]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/konfliktni_predani_zjistovani_nazoru.pdf

KOTALOVÁ, Kristýna a kol. 2019. *Inovace v práci s ohroženými dětmi a rodinami*. MPSV. ISBN 978-80-7421-199-7.

KUCHAŘOVÁ, Věra a Anna ŠTASTNÁ. 2009. *Partnerství, rodina a mezigenerační vztahy v české společnosti*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 978-80-87007-76-1.

LACA, Slavomír. 2013. *Výchova-rodina-hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií. ISBN 978-80-87182-32-1.

LEVICKÁ, Jana. 2003. V sociální práci existuje vyše sto teorií a teoretických konceptů. *Časopis Sociální práce/Sociálna práca* č. 3, s. 2-5. ISSN 1213-624.

LORENZ, Walter. 2007. Teorie a metody sociální práce v Evropě-profesní profil sociálních pracovníků. *Časopis Sociální práce/Sociálna práca* č. 1, s. 62-71. ISSN 1213-6204.

MACEK, Petr. 2002. *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-85947-83-8.

MACK, Elke. 2017. *A Christian Theory of Justice*. Germany: Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. ISBN 978-3-8487-3583-9.

- MÁDROVÁ, E. 1990. *Děti v porozvodovém manželském konfliktu*. In KALHOTKOVÁ, Dana. 2006. *Adaptace rodin na porozvodovou situaci a její zvládání dětmi*. Diplomová práce. Brno.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. 2002a. *Krizová situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Z., KOLOUCHOVÁ, J., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., BENEŠOVÁ, L. 2002b. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-637-3.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 3. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ. 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2013a. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0213.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2013b. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2014a. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2014b. *Podpora rodiny: Manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2015. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0968-3.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2016. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3336-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a Markéta NOVÁKOVÁ. 2017. *Zájem dítěte v opatrovnickém sporu – Cochemská praxe*. *Epsychologie – elektronický časopis ČMPS*, č. 2, ročník 11, s. 71-77. ISSN 1802-8853.

- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.
- MORAVCOVÁ, Iva. 2009. Sandspiel terapie – dětská terapie hrou v písku. *Psychoterapie*. č. 1, s. 34-39. ISSN 2695-0200.
- MOŽNÝ, Ivo. 2002. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: SLON. ISBN 80-86429-05-9.
- MÜHLPACHR, Pavel. 2004. *Sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3323-1.
- NAKONEČNÝ, Milan. 2009. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1680-5.
- NEŠPOROVÁ, Olga. 2006. Postoje k rodině, manželství a rodičovství. in NEŠPOR, Zdeněk R., Jiří Večerník (eds.). Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie. *Sociologické studie / Sociological Studies* č. 6, s. 81-89. ISBN 80-7330-085-0.
- NOSÁL, Igor. 2014. *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami. Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská o.p.s. ISBN 978-80-905598-1-3.
- NOVÁK, Tomáš. 2000. *Rodičovské judo: Dítě během rozvodového řízení*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0002-6.
- NOVÁK, Tomáš. 2004a. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico. ISBN 80-7346-037-8.
- NOVÁK, Tomáš. 2004b. *Jak přežít rozvodové peklo: malý sumář velkých rozvodových hrůz a jak je učinit snesitelnějšími*. Brno: Jota. ISBN 80-7217-294-8.
- NOVÁK, Tomáš. 2012. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-7722-1.
- NOVÁK, Tomáš. 2013. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0342-1.
- NOVOTNÁ, Věra a Vladimír FEJT. 2009. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 978-80-86723-77-8.

PAVLÁT, Josef. 2007. *Děti v rodičovských soudních sporech* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita.

PAVLÁT, Josef, 2011. Dlouhodobé následky rozvodu pro děti. *Česká a slovenská psychiatrie*. č. 107, s. 297-300. ISSN 1212-0383.

PAVLÁT, Josef, 2012. Porozvodové uspořádání. *Česká a slovenská psychiatrie*. č. 108, s. 88-92. ISSN 1212-0383.

PAVLÁT, Josef, 2012b. Děti po rozvodu svých rodičů [online]. *Československá psychologie*. č. 56, s. 221-231. Dostupné z Digitální knihovny Akademie věd ČR: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:16d91c90-4ca0-4d3e-be25-a228a87f107e?article=uuid:59e0d624-4c29-411b-97d1-6b6b9e60659e>

PAVLÁT, Josef. 2013. Rodiče po rozvodu: Přehled literatury o porozvodové adaptaci. *Československá psychologie*. č. 57, s. 179-189. ISSN 1804-6436.

Práce s Dora Kalff. *Sandplay therapists of America* [online]. Walnut Creek: Sandplay therapists of America, © 2017 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.sandplay.org/about-sandplay/working-with-dora-kalff/>

Právní prostor. *Přehled modelů styku a modelů střídání v péči o dítě* [online]. © 1999–2020 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/prehled-modelu-styku-a-modelu-stridani-v-peci-o-dite>

PRŮCHA, Jan a kol. 2016. *Předškolní dítě a svět vzdělávání. Přehled teorie, praxe a výzkumných poznatků*. Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-323-5.

RADIMSKÁ, Radka. 2002. Společná a střídavá výchova - debata plná rozporů. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 3, č. 4, s. 1-3. ISSN 1213-0028.

RADIMSKÁ, Radka. 2003. Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* č. 39 s. 667-686. ISSN 0038-0288.

ROGALEWICZOVÁ, Zuzana a Martina CIRBUSOVÁ. 2015. *Cochemská praxe v České republice*. Brno: Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. s. 5 – 12. ISBN 978-80-263-0999-4.

SINGLY, Françoise. 2000. *Libres ensemble*. Paris: Nathan. ISBN 2-2661-2239-8.

- SINGLY, Françoise. 2005. *Le soi, le couple et la famille*. Paris: Pocket. ISBN 2266135473.
- SMITH, Heather. 2004. *Děti a rozvod*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-906-2.
- STRAUSS, Anselm L. a CORBINOVÁ, Juliet M.. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-60-X.
- SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. 2015. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0899-0.
- ŠÍPEK, Jiří. 2000. *Projektivní metody*. Praha: ISV. ISBN 80-85866-53-6.
- ŠLECHTOVÁ, Hana. 2007. *Pozice a role dítěte v rodinné socializaci* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita.
- ŠRAJER, Jindřich a Libor MUSIL. 2008. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Brno: Albert. ISBN 978-80-7326-145-0.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.
- TEATER, Barbara. 2014. *Applying social work theories and methods*. 2nd Edition. Maidenhead: Open University Press. ISBN 978-0-33-524763-9.
- TEYBER, Edward, 2007. *Děti a rozvod: Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů*. Praha: Návrat domů. ISBN 978-80-7255-163-7.
- TRNKA, V. 1974. *Děti a rozvody. Studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin*. Praha: Avicenum.
- ÚLEHLA, Ivan. 2005. *Umění pomáhat*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-36-6.
- ÚLEHLOVÁ, Simona. 2019. *Cochemský model v aplikační praxi českých soudů* (diplomová práce). Praha: Univerzita Karlova.
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2012. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2. vyd. Krolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

VACULÍKOVÁ, Kateřina. 2014. Zájem o blaho dítěte v situacích rozpadu vztahu rodičů a praxe orgánu sociálně-právní ochrany dětí. *Fórum sociální práce*. č. 1, s. 89-95. ISSN 2336-6664.

VEJVALKOVÁ, Zdeňka. 2006. Sociálně-právní ochrana dětí. *Sociální práce/Sociálna práca* č. 1, s. 19-21. ISSN: 1213-6204.

VYBÍRAL, Z. 2005. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál. ISBN 80- 717-8998-4.

WARSHAK A. RICHARD. 1996. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-075-8.

ZAKOUŘILOVÁ, Eva. 2014. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0583-8.

ZIEGLER, Dave. 2002. *Traumatic Experience and the Brain*. Acacia Publishing. ISBN 978-0967118758.

Prameny

B-creative [online]. Brno: B-creatic, © 2013–2020 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.b-creative.cz/o-pomuckach>

Committee on the Rights of the Children [online]. © 2013 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

Česká televize 24. *Střídavé péče o děti přibývá, není vždy ale pro děti dobrým řešením* [online]. © 2020 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1631241-stridave-pece-o-deti-pribyva-neni-vzdy-ale-pro-deti-dobrym-resenim>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Pohyb obyvatelstva v roce 2019* [online]. © 2020 [cit. 2020-12-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/pohyb-obyvatelstva-rok-2019>

Elektronický / tabletový magazín EPRAVO.CZ Digital. 2015. *Judikatura. Zaostřeno na Ústavní soud opět ke střídavé péči*. Praha: Miroslav Chochola. ISSN 1213-189X.

Občanský soudní řád. Zákon č. 99/1963 Sb. v účinném znění ke dni 1.4.1964.

Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb. v účinném znění ke dni 1. 1. 2014.

- PRŮCHOVÁ, Bohumila. 2002. *Slušný rozvod*. Brno: ERA. ISBN 80-86517-25-X.
- Servis vztahů* [online]. Praha: WOMEN FOR WOMEN o. p. s. © 2020 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://servisvztahu.cz/vztahosfera/clanky-z-nasi-dilny/sandplay-terapie/>
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. 2004. *Dítě v předškolním období*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-1187-9.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. 2005. *Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa*. Právo a rodina, č. 7, s. 1-5. ISSN 1212-866X.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. 2009. *Komunikace mezi rodičem a dítětem: styly a techniky komunikace, komunikace rodiče ve vztahu k dítěti, vývojová období dítěte, komunikace v náročných situacích*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2698-4.
- Úmluva o právech dítěte*. Sdělení č. 104/1991 Sb. v účinném znění ke dni 6. 2. 1991.
- Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. IV ÚS 2011/10 ze dne 28. 11. 2011. [online]. [cit. 2020-12-17]. Dostupný z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=4-2011-10_1
- Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I. ÚS. 2482/13 ze dne 24. května 2014. [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-2482-13>
- Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I ÚS. 1506/13 ze dne 30.5.2014. [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupný z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/I_US_1506_13_an.pdf
- Ústavní soud. Nález Ústavního soudu č. I ÚS. 1554/14 ze dne 30. 12. 2014. [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupný z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/I_US_1554_14_an.pdf
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Stanovisko Výboru pro práva dítěte Rady vlády pro lidská práva k otázce střídavé péče o děti* [online]. © 2014 [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/tiskove-informace/stanovisko-vyboru-pro-prava-ditete-rady-vlady-pro-lidska-prava-k--otazce-stridave-pece-o-deti-123456/>

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon č. 359/1999 Sb. v účinném znění ke dni 1. 4. 2000.

9 Příloha

Zapojování dětí v rámci rozhodování o střídavé péči z pozice sociálního pracovníka

Scénář rozhovoru

1. Demografická: Řekněte mi něco o sobě, např. délku Vaší praxe na ospodu, Vaše nejvyšší dosažené vzdělání a zda jste pracovala v jiné organizaci.

Jak dlouho pracujete na OSPODU?

Pracoval/a jste před tím v jiné organizaci?

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

2. VO1: Jakou zkušenost máte se zapojováním dětí do rozhodování o střídavé péči?

V čem jsou podle Vás ovlivňovány děti svými rodiči při rozhodování o střídavé péči?

Do jaké míry jsou podle Vás ovlivňovány děti svými rodiči při rozhodování o střídavé péči? *hodnotící škála 1-5 (1 minimum – 5 maximum)*

Jaká pozitiva spatřujete v zapojení dítěte do rozhodování o střídavé péči?

Jaké hrozby či limity spatřujete při zapojení dítěte do rozhodování o střídavé péči?

Jakou roli pro Vás má názor dítěte při rozhodování o svěření do střídavé péče?

Jaká je Vaše role v procesu rozhodování?

Jakou máte zkušenost s fungováním střídavé péče, kdy bylo rozhodnuto v opak názoru či přání dítěte?

3. VO2: Co považujete za příznivou situaci, kdy nechat podílet dítě na rozhodování o střídavé péči? Co naopak považujete za nepříznivou situaci, kdy je lepší dítě do rozhodování nezapojovat?

Jaké podmínky musí být splněny, abyste se rozhodla samotnou střídavou péči podpořit?

Jaké podmínky musí být splněny, abyste mohla zapojit samotné dítě do rozhodování?

V jakých situacích vnímáte za nevhodné zapojit do rozhodování o střídavé péči samotné dítě?

V jakých situacích naopak vnímáte za důležité zapojit do rozhodování o střídavé péči samotné dítě?

4. VO3: Jaké metody využíváte při práci se samotným dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči? Jaké techniky využíváte při práci se samotným dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči?

Jaké zkušenosti máte s Cochemskou praxí při rozhodování o střídavé péči?

Jaké formy odborné pomoci využíváte při práci s dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči (rodinná či případová konference, mediace, terapie...)?

Které techniky využíváte při práci s dítětem v rámci rozhodování o střídavé péči?

Jaký názor máte na techniku Dva domečky?

Jak vnímáte techniku Tři přání? (Hra s kameny, Začarovaná rodina?)

Chcete něco ještě dodat k tomuto rozhovoru, co Vás například napadá v souvislosti s tímto tématem?